

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Liana Allas

**VIIVI LUIGE „VARJUTEATER“ JA
ERIK TOHVRI „PEEGLIKILLUD“:
KAHE KIRJANDUSTEOSE VÕRDLEV ANALÜÜS
RETSEPTSIOONI JA OMAELULOOISUSE TAUSTAL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Andrus Org (MA)

Tartu

2014

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. RETSEPTSIOONIESTEETIKA	5
1.1. Lugejamudelite teooria	5
1.2. Viivi Luige ja Erik Tohvri loomingu lühiülevaade	8
1.3. Meedia roll retseptsioonis	11
2. OMAELULOO LISUS KUI KIRJANDUSSUUND	15
2.1. Teoste žanrimääratlus	17
3. TEOSTE VÕRDLEV ANALÜÜS	22
3.1. Ülesehitus	22
3.2. Temaatika	24
3.3. Motiivid	26
3.4. Aeg ja ruum	28
3.5. Tegelased	31
3.6. Stiil ja keelekasutus	32
3.7. Sõnum	35
KOKKUVÕTE	38
KIRJANDUS	41
INTERNETIALLIKAD	43
SUMMARY	45

SISSEJUHATUS

Käesolevas bakalaureusetöös tuleb analüüsimisele kaks kirjandusteost: Viivi Luige „Varjuteater“ (2010) ja Erik Tohvri „Peeglikillud“ (2006). Teema valiku ajendiks oli autori kutsetööst lähtuv otsene vajadus, sest raamatukoguhoidja töö eripäraks väiksemas rahvaraamatukogus on vahetu suhtlemine lugejatega. Arutelude käigus tekib lugejatel tihti küsimusi kirjandusteoste kohta, mis on saanud kirjandusringkondades kõrge hinnangu. Samuti päritakse aru, miks mõne autori teosed kirjanduskriitikute tähelepanu alt välja jäävad. Töö eesmärk ongi analüüsida kahte erineva kirjandusväärtusega teost, et leida vastused küsimustele, miks ühe raamatu retseptsioon on parem väärtkirjandust tundvate ja austavate lugejate hulgas ning miks teine on rohkem tunnustust kogunud ajaviitekirjandust eelistavate lugejate seas. Teoste valiku kriteeriumiks niisiis oli erinev retseptsioon erinevates lugejagruppides.

Bakalaureusetöö põhiosa koosneb kolmest peatükist. Esimeses keskendutakse retseptsiooniestetikale ja lugemismudelitele, teises omaeluloolisusele ja kolmandas peatükis analüüsitakse teoseid komparatiivsel meetodil.

Retseptsiooni peatükk käsitleb lugejamodelite teooriat, toetudes Jaanus Vaiksoo artiklile ajakirjas Keel ja Kirjandus (1994) ning Wolfgang Iseri seisukohtadele ajakirjas Akadeemia (1990). Teoorias välja pakutud definitsioon ja lugejamudelid aitavad mõista erinevat retseptsiooni Viivi Luige ja Erik Tohvri loomingu suhtes, mida tutvustab lühike kirjanduse ülevaade. Meedia retseptsiooni mõjutajana on tänapäeval juhtpositsioon, läbi erinevate avalike aramusavalduste ja nende esitlusviiside tekib ühest või teisest nähtusest mingi kuvand. Meedia mõjutab valdavat osa ühiskonnast, seega on vaatluse all ka meedia roll.

Bakalaureusetöö teine peatükk käsitleb omaeluloolisust kui 21. sajandil tugevnenud kirjandussuunda, millele järgneb analüüsitavate teoste täpsem žanrimääratlus. Omaeluloolisuse teooria käsitus toetub Leena Kurvet - Käosaare (2010) ja Maris Saagpaku (2006) uurimistulemustele ning Jaan Krossi (2003) ja Tiit Hennoste (2009) aramusavaldustele.

Kolmas peatükk keskendub teoste võrdlusele läbi analüüsi. Viivi Luige „Varjuteater“ on tõsielulistele sündmustele toetuv, romaani vormis tagasivaade oma elule ja see seadis piiri ka Erik Tohvri raamatu valikule, sest „Peeglikillud“ on ainus teos, kus autor, sarnaselt Viivi Luigega, esineb minategelasena ja toob lugeja ette tõestisündinud lugusid. Ühiseks nimetajaks mõlema autori puhul on elutee esimese poole kulgemine samas ajas ja ruumis, elutee teises pooles ruum muutub. Sarnane on ka ajalooline taust, mis kajastub mõlema autori retrospektiivses kirjutises.

Kokkuvõttesse on koondatud töö tulemused ja järeldused. Kasutatud kirjanduse kõrval leiab viiteid internetiallikele, sest internet on tänapäeva meedia osa ja meedia teema leiab töös käsitlemist. Samuti on mõned andmed kättesaadavad ainult internetist ja elektroonilistest andmebaasidest. Internetiallikate kasutamise põhjus on seotud ka autori kutsetööga – raamatukogutöötajatele mõeldud kutsekoolitustel Tartu Ülikoolis, mis 2013 aastani toimusid Viljandi Kultuuriakadeemias (TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia 2013, RaamatukoguhoidjaIIIkutsekoolitus<http://www.kultuur.ut.ee/et/taiendusope/raamatukoguhoidja> - iii - kutsekoolitus) ja Eesti Rahvusraamatukogus (Eesti Rahvusraamatukogu.Kutsekoolitus 2013, <http://www.nlib.ee/kutsekoolitus> - 3/) õpetatakse otsima informatsiooni elektroonilistest andmebaasidest, kataloogidest, internetist. Eesmärgiks on kasutajakoolitus ja parem lugejateenindus. Raamatukogundust õpetatakse Tartu Ülikoolis infokorralduse erialal, veebilehelt leiab eriala tutvustusest lause: „Kaasaegne infoajastu vajab spetsialiste, kes ühelt poolt mõistavad hinnata, hoida ja kättesaadavaks teha üle aegade päritud kultuuripärandit ning teisalt toime tulla uute, järjest kasvavate elektrooniliste inforessurssidega“. (Tartu Ülikool, Infokorraldus <http://www.ut.ee/et/ut> - oppekavad/infokorraldus)

Bakalaureusetööst leiab mitmeid viiteta väiteid raamatute, lugejaelistuste, lugejate reaktsioonide kohta – töö autor, tuginedes töökogemusele raamatukoguhoidjana, vahendab oma tähelepanekuid ja lugejate arvamusi ning seisukohti.

1. RETSEPTSIOONIESTEETIKA

1.1. Lugejamudelite teooria

1960. aastate lõpus aktualiseerunud sotsioloogilist suunda kirjandusteaduses hakati nimetama retseptsiooniestetikaks, mis vastukaaluks stilistilisele ja tekstikesksele uurimisparadigmale pöörab suurt tähelepanu teose vastuvõtu protsessile, uurib lugejat (vaatajat, kuulajat) ehk retsipienti ja teose vastuvõttu kriitikas. Lugejat käsitletakse kaasosalisena teose tähenduse loomisel ja väärtuse määramisel. Ei ole olemas muutumatut või valmis tähendusega teksti, teose tähendus kujuneb alles lugemise käigus. Nii palju kui on lugejaid, niipalju antakse teosele tähendusi. Lähtuvalt sellest ja teose enda mitmekihilisusest on võimalik eristada erinevaid lugemismudeleid, mis on vastavuses erinevate lugejate või ka ühe põlvkonna lugejate enamiku huvide ja maitsega. Lugemismudelite abil püütakse teost interpreteerida võimalikult mitmekülgset, ammendavalt ja objektiivselt. Retseptsiooniteooriat on arendanud saksa teadlased Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser, Detlef Krumme. (Neithal 1999: 129)

Eelnevas lõigus nimetatud teadlaste retseptsiooniteooriat on Eestis põhjalikult uurinud Jaanus Vaiksoo. Oma artiklis „Lugeja ja lugemismudelid“ (Vaiksoo 1994: 164 - 173) toob ta ilmekalt välja lugejat huvitavad kihid kirjandusteoses, samuti leiab vastuse küsimusele, miks igale kirjandusteosele leidub oma lugejagrupp. Vaiksoo annab ülevaate mitmete kirjandusteadlaste vastuste otsimisest küsimustele lugemismudeli ja lugejaelistuste kohta. „Retseptsiooniestetika väärtustas lugeja, kellele kirjanikud on läbi aegade oma teoseid loonud,“ (Vaiksoo 1994: 164) Järgneb viide Jan Blomstedti radikaalsele üldistusele, kus võrreldakse lugejaid kirjanduse ajaloo revolutsioonilise pärmiga. See idee osutus nii pöördeliseks, et pani aluse Konstanzi ülikooli koolkonnale pärast professor Hans Robert Jaussi loengut „Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft“ 1967. aastal. Koorub välja mõte, et kirjanduse ajalugu ei toetu pelgalt kronoloogiale, vaid sama oluline on kogemuse ja tõlgendamise vahendamine. Jauss võrdleb kirjandusajaloo senist kajastamist ajaloo skeletiga – kirjandusteose kvaliteeti ei määra üksnes autorite biograafia ja teoste kronoloogia ning kriitikute poolt kirjanduse

hindamine. Publiku ehk lugeja, vaataja, kuulaja roll senises kirjandusteoorias oli äärmiselt väike. (Vaiksoo 1994: 166) Jaussi artiklile toetudes märgib Vaiksoo ka, et kolmnurgas autor - teos - lugeja ei ole lugeja passiivne osaline, vaid ajalugu kujundav energia ning et kirjandusteose ajalooline elu ei ole mõeldav ilma adressaadi aktiivse osavõtuta. Kirjandusel on kommunikatiivne iseloom ja see eeldab dialoogi teose, publiku ja uue teose vahel. (Vaiksoo 1994: 166)

Retseptsiooniteooriat arendas edasi Wolfgang Iser, Konstanzi koolkonna teine nimekas esindaja. Retseptsiooniteooria mõtte edasiarendaja, keda huvitas “implitsiitne lugeja” ja kes keskendas tähelepanu eeskätt tekstile, vaadeldes lugemisprotsessi. (Vaiksoo 1994: 166) Iser toonitas mõtet, et kirjanduslike tekstide tähendused genereeritakse alles lugemisprotsessis: „Kui nii, siis on kirjandusteosel kaks poolust, mida me võiksime nimetada kunstiliseks *artistic* ja esteetiliseks *aesthetic*; kunstiline seostub autori loodud tekstiga, esteetiline konkretiseeringuga, mille teeb lugeja. / - - - / Mudelite ja „skemaatiliste kujutusviiside“ üksteisega suhestamiseks mitmesuguseid teksti pakutud perspektiive kasutades käivitab lugeja teose, ja selle protsessi tulemusena reaktsioonid temas enese lõpuks ärkavadki. Nõnda sunnib lugemine kirjandusteost avama oma seesmist dünaamilist loomust.“ (Iser 1990: 2090,2091)

Esile kerkib termin *lugemismudel*, mis pole retseptsiooniesteetika koolkonna leiutis. Termin kasutusele võtja oli saksa kirjanik Arno Schmidt, kes kirjeldas oma uurimustes seoseid tekstide ja retsipientide vahel. Samas ei anna ta lugemismudelitele sellist kindlat tähendust, mida võiks pidada teaduslikuks definitsiooniks. Schmidtiga võrreldes arendab hoopis põhjalikumalt argumenteeritud teooria välja Detlef Krumme, saksa kirjandusteoreetik. (Vaiksoo 1994: 168) Läbi erinevate arvamuste erinevatelt kirjanikelt ja kriitikutelt lugemismudeli kohta jõutakse järeldusele, nagu tuleneks ühe või teise lugemismudeli valik eelkõige meeleolust. Arno Schmidt, kes uuris Karl May loomingut, esitab neli lugemismudelit, mis sobivad kõigi teoste jaoks: LI – “Reisikirjeldus”, LII – “S – soovid, seiklus, seksuaalsus”, LIII – “Autobiograafia”, LIV – “Spiritism (Vaiksoo 1994: 169)

Detlef Krumme kõrvutab Schmidti mõttekäike Renè Welleki ja Austin Warreni seisukohtadega, mis pööravad tähelepanu lugeja meeleolule ja lugemiselamuse tähtsusele, kuid rõhutavad lugeja psüühilise seisundi kõrval ka tema sotsiaalse, kultuurilise ja ajastulise tausta rolli. Jõutakse järeldusele, et lugemismudelite puhul ei ole tegemist ainult

lugejaga, vaid ka teostega, näiteks luuletus on kõigest elamuste võimalik ajend, mitte individuaalne elamus. Veel huvitab Krummet küsimus: miks põhjustab üks teos mitmeid, omavahel lahknevaid lugemielamusi? Kas on selleks tähenduste lai skaala ja avar ainek? Ja miks ei ole tähtsust sellel kui palju tähendusi ja seoseid on autor tegelikult ise kavandanud? Jõutakse järeldusele, et teos on kunstiprotsessi tulemus, tähenduste ja väärtuste süsteem, mis kujuneb tema ümber läbi aegade. Krumme avardab edasi Schmidti mõtet, et raamatu sisu sõltub lugejate koguhulgast – iga lugeja otsib teosest üles ühe kindla teksti tähendustasandi: “Tähendustasandi mõistet kõrvutab Krumme Boasi ingliskeelse terminiga *value* – väärtus. Lähtudes kaalutlusest, et teosel võib olla hulk väärtusi, jõuab Boas mõisteni *multivalence* – mitmevalentsus.” (Vaiksoo 1994: 171) Järeldub, et mitmevalentsus ongi see, mis võimaldab palju lahknevaid tõlgendusi ja säilitab põlvkondade huvi teose vastu ning lubab ühte ja sama teost erinevatel aegadel ja erinevatel viisidel ikka ja jälle lugeda. See omakorda lubab lugemismudeleid määrata ajalooliselt – teost loevad erinevad põlvkonnad erinevalt, samuti iga indiviid. (Vaiksoo 1994: 171)

Eeltoodu põhjal toob Vaiksoo, Detlef Krummele toetudes, kokkuvõtteks välja lugemismudeli definitsiooni: “Kunstiteose tähendustasand, mis on vastavuses ühe lugeja huvidega või ka ühe põlvkonna lugejate enamiku huvidega, on lugemismudel”. Ja mis lähtub küsimusest: mis huvitab lugejat lugemise kui protsessi juures kõige rohkem? Kas see valik lähtub lugeja oma huvidest, eelteadmistest, ootustest, et leida teosest need kihid, mis on isiklikus plaanis kõige lähemad ja mõistetavamad? Teema võib kokku võtta tõdemusega, et lugejat huvitab ennekõike see, mis teda ennast teose juures kõige rohkem huvitab ja köidab, vähem mõtleb ta sellele, mida autor oma teosega öelda on tahtnud. (Vaiksoo 1994: 173)

Eeltoodu näitab ilmekalt, et niipalju kui on lugejaid, nii palju on ka arvamusi ja tõlgendusi. Arno Schmidti lugemismudelite liigitust järgides kuuluks Tohvri „Peeglikillud“ pelgalt kolmandasse, autobiograafiate rühma, Viivi Luige „Varjuteater“ aga oleks segu esimesest, kolmandast ja neljandast. Juba selline liigitus näitab ilmekalt erinevate kihtide olemasolu Luige teoses. Erik Tohvri ülejäänud raamatud kuuluvad ajaviitekirjanduse žanrisse, need saab liigitada teise lugejamudelite gruppi “S – soovid, seiklus, seksuaalsus”. Tegelaste seiklused ja sündmused toimuvad Eestimaal; teosed on kirjutatud lihtsas, tavainimesele kergesti mõistetavas keeles, ilma liigsete võõrsõnade ja erinevate tähendustasanditeta. Teoste põhiline lugemiselamus tekib kirjeldatud sündmustele kaasa

elamise emotsioonist, mõnede situatsioonide äratundmisrõõmust, samastumisest tegelastega. Just need kihid leiab lugeja Tohvri teostest. Samuti ei ole neis lugeja jaoks vähetähtis soovide, suhete, seksuaalsuse teema.

Viivi Luik pakub teistsugust lugemiselamust. Lugeja leiab enese jaoks huvitavad kihid reisikirjelduste ja autori elulooliste (ajalooliste) seikade näol, lisaks spiritism – esoteerika, religioon, müstika. Väärtkirjandust eelistava lugeja jaoks on kõigis Viivi Luige teostes olemas lugemiselamust pakkuvad kihid poeetilise ja kujundliku keelekasutuse näol.

1.2. Viivi Luige ja Erik Tohvri loomingu lühiülevaade

Eelmise peatüki jätkuks on siinkohal asjakohane ära tuua lühike ülevaade mõlema autori loomingust. „„Peeglikillud“ seob üheks tervikuks autobiograafiliste romaanide osa“, sõnas Erik Tohvri kohtumisel lugejatega Tõrvandis, ja jagas laual olnud raamatud kahte virna. Üks virn sai neid, kus jutt käis "päris" inimestest, sugulastest ja lähedastest, teine virn oli puhtalt tehistegelastest. (Ülenurme raamatukogu 11.05.2007, kohtumine Tõrvandi raamatukogus <http://www.ylenurme.lib.ee/Tohvri.html>) Kohtumisest osa võtnud Aime - Laine Kahk meenutab samal veebilehel: „Oma memuaarides on ta jäädvustanud pere liikmed ja sugulased. Ema elule on pühendatud kaheosaline „Äravalitu“, vanaisale ja vanaemale, kes olidki kirjaniku tegelikud kasvatajad, pühendatud 2001. aastal ilmunud „Majad jõe ääres“, „Lummetallatud rada“ on vanatädi Leeni mälestuseks, 2003.a ilmunud „Kaksikelu“ kirjutab onust, 2004.a välja antud „Elutöö“ äia raamatukogust, „Kaldaliiva“ aga Silla talu ehitamisest ja kirjaniku oma elu keerdkäikudest. Ajendatuna pensionile jäämise meeleoludest ja fantaasiaviljana sündisid „Kollaste lehtede aegu“ koos järjega „Kasevälja“. Kindlustundega, et ka vanemas eas võib olla elurõõme, valmis triloogia „Sügisvalgus“, „Tuisune talv“ ja „Arglik kevad“. Valgustamaks maarahva elu kolhooside lagunemise järel, sündis 2004.a „Lepavere mõis“. Fantaasia sunnil kujunesid veel romaanid „Tants läbi rukki“ 2003.a, „Kodumaja“ ja „Mürgiliblikas“. Ülevaate oma eluteelt nopitud kildudest avaldas Erik Tohvri raamatus „Peeglikillud“ (Ülenurme raamatukogu 11.05.2007, kohtumine Tõrvandi raamatukogus <http://www.ylenurme.lib.ee/Tohvri.html>)

Aastatel 2001–2013 on Erik Tohvri, kodanikunimega Hans - Erik Laansalu, sulest ilmunud 29 raamatut. 2013. aasta märtsis vahendab kirjaniku sõnu Keila Leht veebiportaalil Delfi: „Pole kunagi spetsiaalselt mõneks juubeliks ühtegi raamatut ajastanud, aga sellel kuul ilmus tõesti romaan "Kaamos", mis on järg möödunud aastal ilmunud romaanile "Mere taga". "Kaamos" on Erik Tohvri nime all ilmunud raamatutest kahekümne üheksas, nendest on üks romaan ilmunud kordustrukina ja üks on mälestusteraamat ("Peeglikillud"). Nii et 27 romaani, mille žanripuhtuse üle otsustagu asjatundjad.“ (Keila Leht, [http://eestielu.delfi.ee/eesti/harjumaa/keila/kultuur/erik - tohvri - 80 - kirjanik - kohtus - kodulinna - rahvaga.d?id=65858478](http://eestielu.delfi.ee/eesti/harjumaa/keila/kultuur/erik-tohvri-80-kirjanik-kohtus-kodulinna-rahvaga.d?id=65858478))

Kordustrukki on jõudnud üks teos: „Majad jõe ääres“ – 2001. ja 2007. aastal. Tõlgitud teistesse keeltesse ei ole, tunnustusi on Tohvriks üks: 2006. aastal A. H. Tammsaare nimeline Albu valla kirjanduspreemia romaani "Kaldaliiva" eest. (A.H.Tammsaare nimeline Albu valla kirjanduspreemia 2006, [http://www.tammsaare.albu.ee/?div=30 - 76](http://www.tammsaare.albu.ee/?div=30-76))

Eesti Rahvusringhäälingu veebilehel arhiivis asuva kuuldemängu „PreparaatXZ“ (1977) autoriks on märgitud Hans Laansalu ([https://arhiiv.err.ee/vaata/kuuldemang - kuuldemang - preparaat - xz](https://arhiiv.err.ee/vaata/kuuldemang-kuuldemang-preparaat-xz)). E - kataloog ESTER märgib mängufilmi „Tuuline saar“ (1982) stsenaariumi autoriks samuti Hans Laansalu.

Enim huvi lugejate seas on pälvinud tetraloogia „Kodutute küla“, mida loevad ühesuguse huviga nii Tohvri eakaaslased kui ka noored. Üks arvamusavaldus Tartu Linnaraamatukogu töötajalt Seili Ülperilt: „Üks raamat taas läbi loetud. Seekordseks teoseks oli meie oma Erik Tohvri “Kodutute küla“ I osa ehk „Ümberasujad“. Selle raamatuni jõudsin õigupoolest seetõttu, et see oli üks neist raamatutest, mis pidevalt raamatukogust väljas oli. Ja seda küsiti ikka ning pandi järjekorda. Siia maani. Kuna ma polnud varem Tohvriks midagi lugenud ja juhuslikult jäi “Kodutute küla” I osa hetkeks vabaks, otsustasin selle läbi lugeda ja teada saada, mispärast see siis nii popp on. Ja sain ka teada. Kirjaniku tekst jookseb hästi. Lisaks räägib ta II maailmasõja ajast ja aastatest peale seda, küüditamisestki. Ma ise küll sellest väga palju ei tea, kuid vanemad inimesed, ma usun, selle eest jälle teavad liigagi hästi... Ja nad saavad loost paremini aru kui mina.“ (Ülper 2010). Näites toodud menu põhjused sobituvad väga ilmekalt eelmises peatükis välja toodud mõttega, et lugejat huvitab ennekõike see, mis teda ennast teose juures kõige rohkem huvitab ja köidab, vähem mõtleb ta sellele, mida autor oma teosega öelda on tahtnud.

Erik Tohvri teosed võib jagada kahte teemagruppi: ühtedes on ära toodud Eestimaa elu peale Teist maailmasõda, neis on põhirõhk minevikusündmustel. Teine osa raamatuid on inspireeritud tavaelulistest seikadest, neist koorub õpetliku sisuga sõnum moraali teemadel. Hoolimata kõrgest eest suudab Tohvri ajaga kaasas käia, üks viimastest raamatutest kandis pealkirja „e - armastus“. Vanematele lugejatele see raamat nii väga ei sobinud, ilmselt ei leidnud nad teosest ennast kõnetavaid kihte.

Viivi Luigelt on aastatel 1965–2010 ilmunud 28 eestikeelset nimetust erinevatesse žanritesse kuuluvaid teoseid. Kõige rohkem on luuleraamatuid – 13, neist esimene aastal 1965. Lasteraamatuid on ilmunud kokku 7, romaane 4 (neist üks lühiromaan). Veel on kirjaniku sulest ilmunud 2 esseede ja artiklite kogumikku, 1 kuuldemäng ja 1 libreto. Viimasena ilmus 2010. aastal teos „Ma olen raamat“, kõnelus koos Hedi Rosmaga. (E – kataloog ESTER)

Romaane on ilmunud ainult 3, aga nende puhul ei saa mööda vaadata kordustrükkide arvust: „Ajaloo ilu“ 3, „Seitsmes rahukevad“ 3 ja „Varjuteater“ 5. Viivi Luige teoseid on tõlgitud saksa, prantsuse, soome, rootsi, taani, norra, islandi, ungari, vene, hollandi, läti, hispaania, ukraina, katalaani keelde. Rahvusvaheliselt edukateks on osutunud „Ajaloo ilu“ ja „Seitsmes rahukevad“. Neist viimast ilmestab kõige tabavamalt arvamuse: „1985. aastal mõjus segaseid aegu avameelselt kujutav teos omalaadse vapustusena.“ (Kaljundi 2009), teos pälvis 1986. aastal A.H Tammsaare nimelise kirjanduspreemia. Tunnustusi on Viivi Luigele omistatud veel: ENSV - s J. Smuuli nimeline kirjanduse aastapreemia (1975, 1976, 1982, 1985); Ed. Vilde nimelise kolhoosi kirjanduspreemia, ajakirja "Looming" aastapreemia, Eesti NSV riikliku preemia (1987); Juhan Liivi luuleauhind (1988); Eesti Vabariigi Kultuuripreemia kirjanduse alal (1992); Soome Vabariigi aumärk (Suomen Leijonan komentajamerkki, 1995); Eesti Vabariigi aumärk (Eesti Valge Tähe 4. klassi orden, 2000); Šveitsi Kirjanike Liidu (Gruppe Olten) stipendium (1989); Šveitsi Bielefeldi Linna stipendium (1993); Saksamaa DAAD - Stipendium (Das Stipendium des Deutschen Akademischen Austauschdienstes) (1996); Spender - Trust - Stipendium (2000); Inglismaa Albert Koechlin Stiftung - Stipendium (2003). (Luik, Viivi. Autasud ja stipendiumid: <http://www.viiviluik.ee/?act=elulugu>)

Meie kirjandusloos on Viivi Luigel väärikas koht, ja õigustatult. Tema loomingut tunnustatakse ja loetakse. Retseptisioon raamatukogu lugejate seas jaguneb mõtteliselt kaheks: üks osa loeb hea meelega ära kõik Luige teosed, nii luulekogud kui ka proosa, mis

ilmuvad või on varem ilmunud. Teine osa on varem lugenud „Seitsmendat rahukevadet“ ja küsib nüüd „Varjuteatrit“, olles juba eelnevalt kursis ajalehearvustuste ja kommentaaridega. Kahjuks ei armasta raamatukogu lugejad esseede ja artiklite kogumikke, kuigi võiks. Sest näiteks „Kõne koolimaja haua“ pakub äratundmisrõõmu kohe esimeses artiklis: „Esimene tervitus Roomast“ (Luik 2006: 5) Kokku on neid tervitusi kuus, ja ilmselgelt on need aluseks Viivi Luige autobiograafilisele romaanile „Varjuteater“. Kahe autori teoste numbrilisi näitajaid võrreldes kooruvad välja järgmised faktid: avaldatud teoste arvuline suurusjärk on peaaegu sama, erinev on ajaline piiritlus. Viivi Luige 28 nimetust teoseid on ilmunud peaaegu viie aastakümne jooksul, Erik Tohvri 29 raamatut 11 aasta jooksul. Viivi Luige loomingust 13 raamatut sisaldavad luuletusi, mille loomisprotsess käesoleva töö autori arvates on kordades keerulisem, sügavam ja mõtestatum kui lihtsas stiilis ajaviiteromaani kirjapanek.

1.3. Meedia roll retseptsioonis

Käesoleva töö teema valiku aktuaalsust kinnitas ühe lugeja emotsionaalne arvamusalaldus Viivi Luige „Varjuteatri“ kohta ja võimetus aru saada teose positiivsest vastukajast meedias ning menust, mille üheks tunnistuseks on teose kordustrükkide arv. Töö autorile, kes, olles hiljuti lõpetanud Viivi Luige teose lugemise ja ikka veel selle lummuses, tundus lugeja reaktsioon ühest küljest ülekohtune, ja samas kinnitas juba varem tekkinud arusaama, et raamatukoguhoidja saab palju ära teha kirjanduse selgitamisel ja lugeja suunamisel.

Lugejate retseptsioon mõnede teoste puhul on tugevalt mõjutatud eelinfost, reklaamidest, ka kõmüst või kriitikast. Ilmekaks näiteks on endise kultuuriministri Rein Langi negatiivne reaktsioon Barbara Cartlandi raamatutele, mis vallandas hoopis lugejate huvi ja elevuse. Autorid, kelle teoseid on raamatukogus käidud küsima just tänu meediakajastustele, on näiteks Mihkel Raud ja Sofi Oksanen. Isegi need lugejad, kes muidu alati eelistavad lugeda ainult ajakirju või kerget ajaviitekirjandust, tunnevad huvi ja avaldavad soovi meedias kõneainet tekitanud autorite teoseid laenutada. Andrus Kivirähki peaaegu et kultusraamatuks tõusnud „Rehepappi“ on küsitud lugemiseks väitega, et „kõik on lugenud, mul juba häbi, et ise ei ole jõudnud“. Hiljem lugemiselamuse kohta pärides

annavad lugejad vastakaid arvamusi. Mõned tunnistavad, et said kõvasti naerda, teised kehitavad õlgu: „Ma ei tea, mida nad selles raamatus leidsid. Ju ma siis olen nii loll, et ei saa aru.“ See viimane lause on eriti ilmekas näide meedia rolli kohta retseptsiooni kujundamisel. Oma arvamusest tähtsamaks tõstetakse ühiskonnas üldlevinud (- levitatud) suhtumine.

Tõe huvides tuleb tunnistada, et käesoleva töö autor oli „tänu“ meediakajastustele Viivi Luige „Varjuteatri“ suhtes algul skeptiline – et jälle üks müüginumbrite eesmärgil liigselt kiidetud, sametisse ja kulda rüütatud üllitis, mille sisu ei pruugi oma hinda väärt olla. Hoolimata faktist, et nimi kaanel on kirjandusmaailma kõrgemast klassist. Teos sai avatud eelarvamusega, et eks vaatab siis, mida pakutakse. Oma kutsetöö tõttu on vaja uudiskirjandusega kursis olla, et raamatukogule tellides lugejate soove arvestavaid valikuid teha. On olnud suuri pettumusi ja on olnud ootamatuid leide. Meedias võib reklaamina toimivat arvamust avaldada ju igaüks, kellelt lugu tellitakse või vastupidi – kes maksta jaksab. Sisusse süüvimisega reklaami müüja ei tegele. Et töö autor ei olnud algul ainus kahtleja „Varjuteatri“ sisu väärtuse suhtes, ilmneb ka Eesti Päevalehe artiklist: „Loodetavasti ei ole asi ainult luksuslikus kujunduses, mis teeb sellest hea kinkeraamatu.“ (Kressa 2011) Samast artiklist saab veel lugeda: „Aga kindlasti kuulub väärtkirjanduse hulka Viivi Luige üle - eelmise aasta lõpus ilmunud ja endiselt ülimenukas „Varjuteater“, mida võiks jällegi ühtviisi ilukirjanduseks ja omaelulooks liigitada. / - - / „Varjuteater“ oli üks populaarsemaid teoseid ka Helsingi raamatumessil, kus Eesti oli tänavu peakülaline“. (Kressa 2011) Tsiteeritud tekstilõik koosnes hinnangutest, mis juba ette kujundas suhtumist teosesse, mida mõned inimesed alles kavatsesid lugema asuda. Samasugune tulevase lugeja retseptsiooni eelhäälestava mõjuga oli kuu aega hiljem ilmunud uudisnupuke internetiportaalis Delfi: „Eesti suurim raamatukaupluste kett Apollo selgitas koostöös oma lugejatega välja 2011. aasta parimad eesti autorite raamatud. Ilukirjandusteoste kategoorias läks võit Viivi Luige romaanile „Varjuteater““ (Delfi 2012) Selline meediakajastus tekitas raamatukogus lugejate järjekorra „Varjuteatri“ laenutamiseks, ka eelmainitud lugeja reaktsioon pärineb samast ajaperioodist. Märksa varem oli väärtkirjandust hindavate lugejate ootusi üles kruvinud Postimehes ilmunud kolumn kirjandusteadlase Rein Veidemanni sulest: „Hää Viivi, lugenud poognatest su „Varjuteatrit“, tundsin, et Sinu sõna suuruse, täpsuse ja kujundlikkuse vastu mul ei ole sõnu. Teiselt poolt oleks mul nii palju sõnu – kui ma lugemisest kaineks saan –, et näidata

Sinu romaani kaudu, mis on tõeline kirjandus selle kõrval, mida meile kirjanduse pähe täna esitatakse.“ (Veidemann 2010). Siinkohal tuleb lisada, et ka väikestes maaraamatukogudes leidub lugejaid, kes oskavad hinnata väärtkirjandust. Viivi Luige teost on raamatukokku tagasi toodud vaimustusest õhates ja Veidemanni hinnangutega nõustudes. Päris selge väärtkirjanduse ja ajaviitekirjanduse suhe lugejate eelistustes siiski ei ole. On mitmeid lugejaid, kes loevad ühesuguse huviga nii Viivi Luige kui ka Erik Tohvri raamatuid. Ja kiidavad mõlemaid. See tähendab, et mõlemas teoses on olnud kihte, mis lugejat kõnetavad, mõlemast teosest on lugejad enese jaoks midagi leidnud.

Meedia tähelepanu Erik Tohvri teoste suhtes lahknab kahe teema vahel: laenutushüvitised või mõista püüdmine. „Eesti Autorihüvitusfondi 2011. aasta raamatukogulaenutuste eest välja makstud hüvitiste nimekirjas on ka sel aastal eesotsas Erik Tohvri, kellel on kannul Ira Lember ja Barbara Cartland. Esikümnesse mahuvad veel ka näiteks Aino Pervik ja Andrus Kivirähk.“ (Arb 2012)

Erik Tohvrit on palju kutsutud raamatukogudesse esinema, ülevaateid nendest kohtumistest leiab ka internetist, raamatukogude veebilehekülgedelt või kohalikke uudiseid kajastavatest uudisportaalidest: „Nüüdseks kuulub ta aga Eesti enimnõutud kirjanike hulka. Kes on juba ühte tema romaani lugenud, tuleb raamatukokku kohe kindlasti teist küsima. Küllap paljudel tekib küsimus, milles peitub Erik Tohvri fenomen. Fenomeni polegi, ta lihtsalt kirjutab lihtsalt, lihtsatest asjadest ja lihtsatele inimestele. Samas ei saa need lihtsad inimesed teinekord aru raamatutest, mida kriitika ülistab. Suhteliselt tavalisele maainimesele on eesti kirjandus liialt igav ja raske. Tore, et meil on selline lihtsate inimeste kirjanik nagu Erik Tohvri“ kirjutab Kersti Neemeste Ülenurme raamatukogu veebilehel 11. mail 2007 toimunud kohtumise kohta menukirjanik Erik Tohvriga Tõrvandi raamatukogus.

Eeltoodud lõik ei ole valitud juhuslikult. See on ilmikas näide, kuidas vastukaaluks laenutusnumbrite kajastamisele proovitakse mõista, millega Tohvri lugejat köidab. Mõista proovib ka Rein Veidemann, laenutusnumbritest ei ole mööda saanud temagi: „Kas uus rahvakirjanik Erik Tohvri? / - - - / Ta lobe jutustamisviis ja olustikurealism on andnud põhjust võrrelda teda eelmise sajandi teise poole menukirjaniku Raimond Kaugveriga. / - - - / Aga ma ei ironiseeri. Eesti Vabariik rahvakirjaniku tiitleid ei anna. Need tuleb ise välja teenida. Ja Tohvril näib olevat see õnnestunud. Fakt on, et kahel viimasel aastal on ta juhtinud eesti kirjanike raamatukogulaenutuse edetabelit: 2008. aastal 32 000, 2009. aastal

ligikaudu 40 000 korda. Tohvrit ennastki paistab jälitavat kahtlus, kas tema kirjutatu sobib ikka kirjandusteoreetilise kõrgpilootaži aineks (kuigi, mis jääks järele Lutsu lõppematutena tunduvatest pajatustest või Kivirähki Ivan Orava mälestustest, kui neid kriitiku skalpelliga lahata) / - - - / Tohvri lihtsakoelise süžee muudavad tema truule lugejaskonnale köitvaks püüd tabada n - ö tavaliste inimeste mõtte - ja tundeilma, diskreetsus inimeste intiimelu kujutamisel ning elukogemusest tulenevate argitõdede ümberütlemine.“ (Veidemann 2010) Viimase lausega väljendab Veidemann väga tabavalt seda, mis lugejat Tohvri teoste juures köidab.

Erik Tohvri pakub tavainimesele tuttavaid mõtteid ja tundeid, elutõdesid ja olukordi, mis ei ole lugejale sugugi võõrad, vaid pärinevad lugejaga samast ühiskonnaklassist. Teise Eestiga samast ühiskonnaklassist, nagu väljendab Tiit Hennoste: „Eesti oma kirjanduse madalaks osaks olid kogu eelmise sajandi kestel jutukad, Nõukogude ajal sai nende nimeks olmekirjandus. Nõukogude eesti kriitika vaatas seda kui ebaõnnestunud kõrgkirjandust ja väliseesti kriitik Ilmar Mikiver nimetas tegelikult sotsialistlikuks realismiks. See elab vaikselt edasi. Elme Väljaste ja Erik Tohvri on nimed, keda ehk ei müüda nii palju, aga laenutatakse ohtrasti. Nüüd võiks see nähtus kanda silti: teise Eesti kirjandus.“ (Hennoste 2009: 1275)

2. OMAELULOO LISUS KUI KIRJANDUSSUUND

„Mälu on ikka romaani jaoks oluline olnud. Sel kümnendil on ta tulnud kahel teel. Romaanide ja mälestustena. / - - - / Kirjanike mälestused või nende peale, ilukirjanduse piirile ehitatud tekstid on alati olemas olnud. Aga kümnendi teisel poolel on just see suund kindlalt tugevnenud.“ (Hennoste 2009: 1276). Tiit Hennostega tuleb nõustuda, eelmisel kümnendil alguse saanud elulooliste raamatute avaldamine on täies hoos ka teisel kümnendil. Erinevus seisneb selles, kas kirjutajaks on isik ise või usaldatakse see töö osavama sulega professionaali kätte. Mõnikord võib autoriks olla ka kellegi loomingulise austaja. Vanus ega elukogemus ei ole enam oluline, elulugusid avaldatakse ka alles kahekümnendates persoonide kohta – Ott Lepland on ehe näide.

Eluloolise taustaga tekstide kirjapanek on tekitanud paraja segaduse mõistetes. Kasutusele on tulnud erinevad mõisted: *omaeluloolisus*, *autobiograafia*, *mälestustekst*. Kui sellesse ritta lisada veel *autobiograafiline romaan*, *elulooraamat*, *mälestusteraamat*, *memuaarid* – mis kõik kajastavad sisuliselt ühte ja sama, aga on erinevalt piiritletud –, siis tekib ilmselge vajadus koondada need mingi ühise nimetaja alla. Selleks sobib hästi kultuuriteaduslikus ajakirjas Methis Leena Kurvet - Käosaare poolt katuserminiks nimetatud suhteliselt uus mõiste *omaelulookirjutus*, mis on ajendatud Jaan Krossi käsitlest nendel teemadel loengute kogumikus „Omaeluloolisus ja alltekst“: „Kõik, millest võib kirjutada, pärineb nii või teisiti isiklikust elust. / - - - / Mälus sisalduv aine on juba selletõttu autobiograafiline, et ta käib kirjutaja teadvusest läbi, et ta on vähemalt mõninga aja jooksul kirjutaja teadvussisuks. Suurelt osalt ladestub ta seal kirjutaja mäluainesena ja mõjutab nii või teisiti „lao“ atmosfääri“ (Kross 2003: 20)

Mõiste *omaelulookirjutus* sobib suurepäraselt üldistavaks terminiks, sest inglise keelse fraasi *life writing* eestikeelne otsetõlge oleks *elu kirjutamine*, mis väga täpselt väljendab elulooliste seikade kirjapanekut: „Laia kasutusel ingliskeelne termin *life writing* on tänapäeval üha enam asendamas varem domineerinud *autobiograafia* mõistet, mis rõhutab uurimisvaldkonna üha suuremat interdistsiplinaarsust, keskendumist avaramale kultuuripraktikate ringile ja soovi ületada valdkonna varasemas arengus

autobiograafia mõiste kaudu maha märgitud kategoorilisi ning suurt hulka tekste ja tekstipraktikaid välistavaid kriteeriume.“ (Kurvet - Käosaar 2010: 7)

Kahe kirjandusteose analüüsiks omaeluloolisuse võtmes käesolevas töös on kaks olulist põhjust. Esimeseks neist siis on kuulumine elulugusid kajastavate raamatute kategooriasse, mis pealegi on, nagu eelpool öeldud, järsult tugevnenud kirjandussuund: „Omaelulookirjutuse suhe kirjandusega on viimasel ajal esile kerkinud ka mujal. Kui 2008. aastal osutusi proosakirjanduse kategoorias kõige menukamaks just omaelulookirjutuslikud teosed, vallandusid ajakirjanduse veergudel arutelud kirjanduse allakäigust ja tänapäeva lugeja võimetusest nautida kvaliteetset ilukirjandust / - - / Kuigi hilisem retseptsioon ei ole nn mittefiktsionaalsete tekstide pealetungi osas meelestatud üheselt positiivselt, leidub näiteks nullindate kirjandusülevaadetes juba põhjalikumaid arutelusid selle üle, millise panuse seda tüüpi tekstid kümnendi kirjandusse anda võisid.“ (Kurvet - Käosaar 2010: 8)

Teiseks on kirjanduslooliselt hakatud väärtustama nendes raamatutes sisalduvat: „Autobiograafiaid kui kaasaegsete kirjeldusi olnust on alati peetud oluliseks allikaks ajaloo uurimisel, kuid alates 1980ndatest on kultuuriloolased mälestustekstide vastu üles näidanud eriti elavat huvi, rõhutades nende tekstide kultuuriloolist väärtust“ (Saagpakk 2006: 9)

Uus mõiste *omaelulookirjutus* peaks niisiis hõlmama erinevaid, oma elu lugu kujutavaid tekstkäsitusi. „Oluline on siinjuures põhimõte – pöördumine nn kirjanduse suurkujude elulugude tasandi juurest kirjanduslikele ääremaadele, mis lubab huviorbiiti tõsta ka kirjanduslikult tasemelt vähem olulised, kuid mingi muu aspekti poolest omapärased teosed. Samuti on viimasel ajal uuritud autobiograafia kirjutamise teraapilist toimet kirjutajale.“ (Saagpakk 2006: 8). Mõlema väitega tuleb nõustuda. Käesolevas töös analüüsitavad teosed ei ole kirjanduslikult ühel tasemel, aga neil mõlemal on oma väärtus. Ja mõlemast aimub autorite soovi oma elule tagasi vaadata, mida võib pidada teraapiaks oma hingerahu huvides – kinnitada enesele, et elatud elu ja tehtud otsused olid õiged. Mõlemad autorid vihjavad teoses eluteele, millest juba suurem osa läbitud. Kuigi on tegemist kahe erinevas stiilis kirjutava kirjanikuga, suudavad nad paratamatusele otsa vaadata hämmastavalt sarnase kujundlikkusega:

„Me vaatame üksisilmi loojuvat päikest, mis alaservaga juba merepinda puudutab. Helklevale veele on tekkinud lõputu pikk punane viirg, mis viib otse päiksesse. See on nagu Tee Igavikku...“ (Tohvi 2006: 380)

„Seal kusagil aastate taga asus ka minu surmatund otsekui raudteejaam, tume hoone tähevalgel. Tund, mille igaüks sündides kaasa saab. Juba süttisidki raagus metsa kohal esimesed tähed. (Luik 2012: 13)

Lisaks kujundlikkusele on eelpool toodud tekstikatkendid ilmekaks näiteks meeste ja naiste erinevusele elulooliste sündmuste jutustamisel. Erik Tohvri teoses on 380 lehekülge ja sealt viimaselt me tema tekstinäite ka leiame, seega – loogiliselt kohalt. Viivi Luige näide asub 13. leheküljel, mis omakorda tõestab naiste puhul esile toodud mittekorrapärasest sündmuste esitamise viisi. Aluse selliseks väiteks annab Leena Kurvet - Käosaare õppematerjal, 2008. aastal koostatud konspekt, mille leiab Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi veebilehelt ja on koostatud Estelle Jelineki loomingu uurimisele toetudes. Uurimismaterjalide põhjal on Kurvet - Käosaar välja toonud erinevused meeste ja naiste autobiograafiate kirjutamises: mehed on distantseeritud, räägivad oma edulugu, mis on samas ka ajastu lugu. Tähelepanu on tööl ja karjääril; universaliseerivad elumudelid, elu idealiseerimine; lineaarsed, koherentsed lood. Naised räägivad suhetest teiste inimestega, tähelepanu on kodustel toimetustel ja isiklikul elul; vajadus elu läbi vaadata, leida seletusi ja seda mõista; mittekorrapärased, fragmentaarsed, katkendlikud lood. (Kurvet - Käosaar 2008)

2.1. Teoste žanrimääratlus

Erik Tohvri teos on mälestusteraamatu formaadis retrospektiivne mõtisklus autorilt, kes oma eluaastate rohkuse tõttu oma maist teekonda enam kuigi pikaks ei prognoosi. „See ei ole minu järjekordne romaan, vaid mälestusteraamat. Erik Tohvri, passi järgi Hans - Erik Laansalu“ – on kirjas raamatu tagakaanel. Peeglist vaatab alati vastu sinna vaataja nägu, ja Tohvri oma teoses vaatab ka ausalt iseendale otsa.

„Peeglikillud“ saab liigitada autobiograafia valdkonda: „AUTOBIOGRAAFIA (kr *autos* `ise` + *bios* `elu` + *graphō* `kirjutan`), isiku enda poolt kirjutatud elulugu. Selle lihtsaim vorm esitab isiku välise elukäigu ajalises järgnevuses. Autobiograafias võivad vaatluse alla tulla ka siseelu varjatud kihistused, tunde - ja mõttemaailma kujunemine seoses ajastuliste tingimustega. Seesugune autobiograafia on väärtuslik ja asendamatu, kuna annab vahetu ettekujutuse isiku minapildist.“ (Neithal 1999: 19).

Lugedes Tohvri mälestusteraamatut, tuleb nõustuda eeltoodud definitsiooniga. Teos on kirjutatud autori enda poolt, ajalises järgnevuses, paljastades aeg - ajalt hingesoppides toimunut. Autor pakub võimalust kõigil huvitatuil temaga tuttavaks saada ja kaasa mõelda, millist tavainimese elu Eestimaal on elatud.

Faktuaalsus, nagu sõna esimene pool juba ise ütleb, on faktidele toetuv, tõde kajastav asjade, olukordade seis. See on omane autobiograafiale, mida saab koostada ainult autor ise, sest see on kirja pandud autori enda poolt, keskendub tähtsustatud eluloolistele seikadele, autori nägemusele ajaloo käsitlest. Autobiograafia ja ajalugu toetuvad faktidele, mis muudavadki kirjutise ainese faktuaalseks. Autobiograafia on eelkõige ajastu peegel, sest nende tekstide kaudu saavad nii lugejad kui ka ajaloo ja kultuuriloo uurijad teada, mida autor mõtleb oma ajast, inimestest ja kaasaegsetest. Autobiograafiate autoritele on loomumane sund mäletada olnut ja jagada seda teistega. Ei ole oluline kui kuulus, tuntud või tunnustatud autobiograafia autor on olnud. Iga kirja pandud mälestus on ainulaadne ja asendamatu, sõltumata kirjanduslikust eneseväljendusoskusest. Erik Tohvri teosel „Peeglikillud“ ei pruugi olla erilist kirjandusväärtust, aga kohe kindlasti on ta kirjeldatud sündmuste ja neis sisalduvate nüansside tõttu asendamatu ajaloo allikas.

„Ühest küljest kirjutavad autorid selleks, et rääkida aegadest, kohtadest ja inimestest, mis on neile tähtsad ja mille kaotamine neile haiget teeb. Kirjutamisel on antud juhul teraapiline toime, kuid mitte tavapärasest mõttes (et rasked ja traumeerivad sündmused kirjutamise abil endast distantseerida ning neist üle saada), vaid pigem selles mõttes, et kirjutamine annab võimaluse viibida enda loodud maailmas, mis sisaldab igatsetut ja puuduolevat. Sellise kirjutamise üheks ajendiks võib olla üksindustunne ja/või teatava mittemõistmise tajumine enda suhtes.“ (Saagpakk 2006: 8).

Viimases lauses toodud väide sobib ka ülihästi Erik Tohvri teose üheks kirjutamise ajendiks. Päril mitmes kohas laseb autor välja paista mittemõistmisest tingitud kibestumist ja sellele järgnevaid tõestusi.

„17. sajandil hakati pidama *päevikuid* ja kirjutati palju *memuaare*, sajand hiljem tungib autobiograafiline ainek ka romaani, kus ta allutatakse ilukirjanduslikule töötlemisele. Kuni tänapäevani on suur osa ilukirjandust varjatult omaelulooline ja piire faktitäpse autobiograafia ning luulelise vabaloomingu vahele on mõnigi kord raske tõmmata.“ (Neithal 1999:19)

Eelmine lause iseloomustab tabavalt Erik Tohvri seitset romaani, mille tegevusliinid ja tegelased pärinevad Tohvri mälestustepagasist, ning tänases analüüsis osalev teos „Peeglikillud“ on nendega tihedalt seotud, on nende ühine nimetaja:

„Romaanid „Äravalitu“, „Majad jõe ääres“, „Kaksikelu“, „Lummetallatud rada“, „Elutöö“, „Kaldaliiva“ ongi minu eluteelt nopitud peeglikillud, milles olen püüdnud mind ümbritsenud inimesi ja nende elu kirjanduslikus vormis jäädvustada. Kunagi kavandatud romaanitrioloogiast on lõpuks saanud kuus romaani seitsmes köites. Muidugi olen ma nendesse lisanud mitmeid kõrvalliine ning sündmustikku fabuleerides toonud sisse kõrvaltegelasi ja kirjeldanud stseene, mis tegelikkuses ei tarvitsenud aset leida; prototüüpide põhilist elukäiku ja seda mõjutavaid sündmusi olen püüdnud siiski võimalikult adekvaatselt edasi anda.“ (Tohvri 2006: 9)

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et Erik Tohvri mälestusteraamatus on kõik algusest peale selge ja lihtne, autor ise määratleb oma teost autobiograafiana. Ei mingit fiktsiooni, on vaid kirjanduslike keerdkäikude ja kunstilise liialduseta puhas ajalooliste narratiivide jada. Kuigi, kui võtta aluseks Jaan Krossi arvamus, ei ole päris puhast autobiograafiat siiski olemas: „Sest kas pole siis nii, et kõik memuaarid on teatud määral romaniseeritud? Kas või juba selle läbi, et nad ei ole ju protokoll – vaid tegutsevad ikkagi valikuga? Aga valik on üks kunstilisuse esimesi põhimõtteid! Pealeselle: memuaristi hinnang endale ja oma asendile on subjektiivne.“ (Kross 2003: 76)

Viivi Luik ütleb oma autobiograafiliste sugemetega romaani kohta nii: „Sellel raamatul pole suurt tegemist reisikirjade ega mälestustega. Muidugi on „Varjuteater“ romaan.“ (Kressa 2010) Ja tal on õigus: „AUTOBIOGRAAFILINE ROMAAN, romaanipärasesse vormi valatud teos kirjaniku enda elust. Autobiograafilise ainetiku kunstilise töötlemise astmest oleneb, kas see teos kuulub romaani või autobiograafia valdkonda. Autobiograafilise jutustamise uususte, nagu minavormi ja kronoloogilise printsiibi kõrval kasutatakse ka temavormi.“ (Neithal 1999: 19)

Viivi Luik oma teoses esineb küll valdavalt minavormis, aga vahepeal jääb vaatlema kõrvalt: „Selle kolmeaastase nina tilkus...“ (Luik 2012: 10). Samuti ei kulge sündmused kronoloogilises järjepidevuses, mis on üks suuremaid erinevusi võrdluses Erik Tohvriga. Tegemist on kirjandusteosega, kus piirid ühe või teise žanri vahel on segunenud ja selge žanrimääratlus raskendatud. Kirjeldatud sündmused autobiograafia poole pealt on esitatud fragmentidena, vaheldudes fiktsiooniga. Minajutustaja asub aeg - ajalt kõrvaltvaatajaks, ja selline käsitus kuulub juba rohkem romaani valdkonda. Memuaarseid

fragmente peategelase eluteel esitletakse läbi esoteerilise maailmatunnetuse, mis on heaks õigustuseks uitmõtetele. Maailm, mis jutustuses lugeja ette laotatakse, ei ole välja mõeldud, ei ole fiktsioon. On reaalselt olemas ja asub Roomas. Fiktsiooniks võib lugeda ühe väikese, kolmeaastase tüdruku teekonna algust, ajendatuna pildist raamatus:

“Rooma pilti, Colosseumi pilti, nägin ma esimest korda elus tänu märtsiküüditamisele. Muidu ei peaks siin seda vana, kulunud, kähisevat ja krigisevat küüditamise plaati jälle peale panema, kui just see poleks minu Rooma - teekonna algus.” (Luik 2012: 9).

Juba selles ühes lõigus põrkuvad reaalne ja väljamõeldud maailm. Autobiograafia poole peale jääb küüditamine ja ehk ka Colosseumi pilt, aga nagu autor romaanis hiljem tunnistab (Luik 2012: 163), ei teadnud ta siis veel, et on Rooma poole teel. Samas oskab Viivi Luik selle nii kenasti lugejani tuua, et lugedes jääbki mulje, nagu olekski Rooma suunas minek nii alguse saanud. Oskuslikult on elulooliste sündmuste kõrvale toodud müstikast kantud esoteeriline tasand:

„Mul oli Roomas algusest lõpuni tunne, et ma olen seal üles kasvanud. Mitte mingis müstilises vanas Roomas, mitte mingis esoteerilises udus, vaid tavalises viiekümnnendate - kuuekümnnendate Roomas. Nagu oleksin ma elanud ühekorraga Eestis Viljandimaa kuusikute ja kaasikute keskel ja samal ajal ühtlasi ka Roomas. See võimatu tunne lõi esimesel Rooma päeval mulle nagu puuga pähe. Need põrisevad mootorrattad ja rollerid olid kõik pärit minu lapsepõlvest, ma olin neid näinud! ... Ma ei oska seda kogemust siia maani ei iseendale ega teistele ära seletada. Aga iga kord, kui ma läksin mööda kohvikust „Tazza d’Oro“ ehk „Kuldass“ teadsin ma, et mind on millalgi viiekümnnendate alguses lapsena sealt kellegi käe otsas mööda talutatud.“ (Luik 2012: 43).

Kuidas peaks sellisesse teksti suhtuma tavaline lugeja? Lugejamudelitele toetudes – igaüks võib tõlgendada endale sobivalt. Kindlasti on lugejaid, kes sellistest kohtadest tekstis süvenemata üle libisevad, neid nimetaks realistideks. Ja kindlasti oskavad mõned lugejad tõlgendada kirjaniku taotlusi ja mõistavad, mida kirjanik öelda on tahtnud. Samuti võib igaüks tõlgendada endale sobivalt teosesse põimitud sündmusi ja tundeid, mida autor kuidagi mäletada ei saa, sest polnud siis veel sündinud. Viivi Luik küll ei vihja teoses kellelegi, aga mõttega edasi spekuloides – ehk on ta, Saksamaal elanuna, vahendajaks mõne vanema Saksa proua mälestustele ja tunnetele, leides neile sobiva kirjandusliku väljundi?:

„Berliinile lähenes kevad. Ja jälle kostis 1945.aasta kevadest põleva linna müha, kahjutule vana, unustatud ulgumine ja pragin. Ku`dammil tõttavate tänapäevainimeste jalus vedelevad palja

silmaga nähtamatud sõestunud surnukehad, põlevate juustega nähtamatud naised tormavad ikka veel majadest, mille sisse on ehitatud ammu teised, uued majad.

Vanad sõjalõpu viirastused ärkavad Berliinis kevadeti ellu. Iga kevad on Berliinis kevad 1945. See kestab umbes kümme päeva, seejärel pinge langeb, tulemõll taltub, põrgupildid kustuvad, puud lähevad lehte, surnud on põrmuks saanud. Polegi midagi“ (Luik 2012:177)

Et teos pole päris fiktsioon, selgub ka faktist sellise isikliku ja eluloolise sündmuse kohta nagu DAAD stipendium. (Luik 2012: 158) Stipendium on reaalselt olemas ja Viivi Luik selle saanute nimekirjas, nagu ka Saksamaal elamise fakt

Naissoost autori poolt kirja pandud eluloo sündmustel põhineva teose žanrit on tõesti raskem määratleda. Et piire žanrite vahele on üldse raske tõmmata, kostub ka Tiit Hennoste küsimustejadast, mis sobib omaeluloolisuse peatükki lõpetama ja sisse juhatama võrdlevat analüüsi: „Mis õieti eristab mälestusi proosast? Kindel arenguliin? Tegelased kui võimalikud üldistused? Teadlik motiivide valik? Keel? Kujudid? Minu arust pole see siiani selge. Isegi see mitte, kas see piir on ajas muutuv asi või midagi üldinimlikku“. (Hennoste 2009: 1277)

3. TEOSTE VÖRDLEV ANALÜÜS

3.1. Ülesehitus

Mõlema teose väline ülesehitus on sarnane. Raamatud koosnevad nummerdamata peatükkidest, pealkirjad valmistavad lugejat ette järgneva. Erik Tohvri puhul saab lugeja pealkirjade kaudu teada, mis teemat autor järgnevalt käsitlema hakkab: „Jälle uus kodu“, „Me suvitame“ jne. Viivi Luige puhul ei ole ette teada, kuhu kirjanik lugeja viia kavatseb, sest mida arvata sellistest pealkirjadest: „Paabeli hoor“, „Luukerede parandus“, „Vahust tõusev Veenus“, „Silmamööndaja“?

Tunnustamist väärrib pealkirja, väliskujunduse ja sisu harmoonia mõlemas teoses. Viivi Luige autobiograafiliste sugemetega romaan algab roheliste sametkardinate avanedes ja Carl Gustav Jungi tsiteerides ning kulgeb Roomas, Igaveses linnas: „Rasked rohelised sametkardinad sahisid, läksid laiali ja lavale astus poeomanik ise.“ (Luik 2012: 211), „Akende eest kõrvale tõmmatud paksud rohelised sametkardinad olid seatud kunstipärastesse viltidesse...“ (Luik 2012: 103) Rohelised sametkardinad on ainult paar korda esinev motiiv teoses, mis siiski koos samasuguste rohelisest sametist raamatukaantega moodustavad terviku, raamatu väliskujundus on harmoonias sisuga. Samuti sobib kaante sametine rüü kokku pealkirjaga VARJUTEATER, mis kaanele trükitud kuldsete tähtedega. Raamatu muudab täiuslikuks kullakarva, siidinöörist järjehoidja.

PEEGLIKILLUD, õigemini kildudeks purunenud fotomosaiik Erik Tohvri teose kaanel on samuti kooskõlas sisuga. Juba enne teose avamist, lihtsalt peale vaadates on selge, et sisust koorub kellegi elulugu – Erik Tohvri teose kujundus annab lugejale selge signaali. Viivi Luige sametist kaaneümbrisega teose puhul ei oska lugeja midagi ette mõelda. Või siis ainult ehk seda, et niisugusel kujundusel peaks olema väärt sisu.

Teoste sisemine ülesehitus, õigemini selle alla kuuluv sündmuste ja karakterite areng ning tegevusliinid, narratiivide esitlemise viis, teoste rütm on üks suuremaid erinevusi kahe teose vahel. Karakterite arendamist teostes sel moel nagu romaanis ei toimu, sest tegemist on minategelastega. Küll aga saab jälgida nende kasvamist ja arengut eluteel.

Samuti ei leia teostest romaanile omast sündmuste arengut ja kulminatsiooni. Lugesdes tekib aeg - ajalt kerge põnevus ja ka kärsitus kui mõne sündmuse või olukorra kirjeldamine venib pikaks ja detailseks, aga ei midagi enam.

Erik Tohvri teos on autobiograafia ja selline määratlus ise juba dikteerib piirid. Teos on üles ehitatud narratiivide jutustamisele, lapsepõlvest kuni pensionipõlveni. Ilma arengu, kulminatsiooni ja puändita. Autor lihtsalt jutustab oma lugu ja kirjeldab läbielatud situatsioone ja nähtusi ning ümbritsevaid inimesi. Kuigi autor elab üle sõja, okupatsiooni ja riigikordade vahetused, ei peatu ta neil sündmustel hinnangute andmiseks. Või siis õige tagasihoidlikult ja vaoshoitult. Tohvri teos algab lapseea mälupildiga ja lõpeb kena looduspildi kirjeldusega sellest ajahetkest, kus autor oma teose kirjutamise lõpetamisel on. Ei ole suuri hüppeid ühte või teise ajaperioodi, on peatükkide kaupa lahtirulluv elulooline jutustus.

Viivi Luige „Varjuteater“ on autobiograafiline romaan, mis vastavalt žanrimääratlusele saab enesele lubada suuremat vabadust. Loo kesktelg ehk tugisammas on Rooma. Selle ümber on kogu jutustus üles ehitatud, see on läbiv teema. Rooma, õigemini Colosseumi pildiga lugu algab ja Roomast naasmisega lugu lõpeb. Roomast ei lase autor lahti kogu teose jooksul. „Varjuteater“ algab küüditamise narratiiviga, mis algas lumisel ja külmal ajal, kui „maa olevat olnud läbinisti külmunud ja keltsane.“ (Luik 2012: 10). Kolmeaastase tüdruku teekond raamatus saab otsa aastaid hiljem, küpse naise mõtisklustega oma isa matustel, kuhu minategelane on saabunud oma saatuse linnast, koos närtsinud lilledega: „Tahtsin isale kaasa panna kimbukese lumikellukesi, sest lumikellukestest pidas isa lugu ja pani igal uuel kevadel uuesti imeks, kuidas *lumikelluke võidab lume ja isegi jää!*“ (Luik 2010: 302). Seda lumikellukeste detaili raamatus võib tõlgendada kui sümbolit – ellu jäid märtsiküüditamises tõesti ainult need, kes elasid üle nii lume kui ka jää. Autor seob kenasti kokku nii küüditamise kui ka Rooma teema.

Teemasid käsitletakse „Varjuteatris“ tihti mitu korda, ühes kohas õhku jäetud otsad seotakse mõnes teises kohas kokku, jõutakse sama teema juurde sujuvalt tagasi. Kirjanduslik võte, mida mõnes mõttes võib võrrelda ja leida sarnasusi filmidest nähtud samasuguse teemade sidumise võttega. Samal moel seotakse romaani algus lõpuga, kõige ilmekamaks näiteks ongi romaani lõpus kirjeldatud isa matused.

Tegevus mõlemas teoses kulgeb rahulikus tempos, ilma põnevusele orienteeritud kulminatsioonita. „Varjuteatrit“ lugedes tekib lugejal rohkem mõttepause, sest mõnda teemat just selliselt esitletakse.

Erik Tohvri romaanide ülesehitus on sarnane, kulgedes põnevate sündmuste valguses, suund on pinget tekitamisele, kust siis lõpuks koos kulminatsiooniga ka mingi tarkuseiva koorub.

3.2. Temaatika

Teoste žanrid – autobiograafia ja autobiograafiline romaan – on seadnud ka teemade valikule piirid. Mõlema raamatu eesmärk on mälestuste vahendamine ja sellest tulenevalt on teostes olemas ajalooline taust, mille valgusel sündmusi lugeja ette tuuakse. Viivi Luik peatub põgusalt suursündmustel, mis on üldteada: küüditamine, Eesti taasiseseisvumine, Estonia hukk. Tohvri põimib väga palju sisse ka argisemaid detaile ja igapäeva fakte, nagu suhkru ja muude toiduainete nappus või saabaste puudumine autori nooruses, peale Teist maailmasõda. Tohvri teose põhiline väärtus ongi neis sisalduv ajalugu, eestlaste elu - olu teema alates Teise maailmasõja eelsest ajast kuni tänapäevani.

Viivi Luik kodustel üksikasjadel eriti ei peatu. Põimib sisse detaile elust Soomes ja Saksamaal, maandudes lõpuks Itaalias. Teose peateema ongi autori teekond oma abikaasa juurde Itaaliasse. Sinna minek ja jõudmine on üks teema, seal olek on teine, valdavalt Itaalia elukorraldus ja temperament ning suursaadiku ja tema abikaasa vaatenurk elule.

Üks teema, millest käesoleva töö autori arvates Luige teoses mööda vaadata ei saa, on esoteerika. See sõna on kordunud nii mitu korda, nii et vajab põhjalikumalt selgitust. Eesti Keele Instituudi veebilehelt leiame *esoteerika* tähenduseks salapärase või salajaste õpetuste, teadmiste ja oskuste koondnimetus; salateadused (Eesti Keele Seletav Sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/>)

Internetientsüklopeedia pakub sama definitsiooni ja täiendab: antiikajast saadik on esoteerika all mõistetud religioosseid, müstilisi või maagilisi salateadmisi (Wikipedia <http://et.wikipedia.org/wiki/Esoteerika>) See viimane selgitus jõuab Luige teosele kõige lähemale, sest müstikal ja antiikajal on teose temaatikas oma kindel koht.

Viivi Luige mälestused esoteerilises võtmes – oli tänase töö autori esmane mõte „Varjuteatrit“ lugedes. Teos algab Rooma pildiga, ja hoolimata autori vahepealsetest elusündmustest, ta sinna Rooma ka jõuab. Seda võib tõlgendada nii, et kui midagi tahta ja sellele oma mõttejõud koondada, siis saab see teoks. Tänapäeval ilmub sellise temaatikaga raamatuid palju, nende valdav sõnum on, et mõttemaailma abil saab oma elu juhtida, universumi külgetõmbeseadust oma kasuks rakendada, et tuua oma ellu kõik soovitu. Seda liiki raamatute lugejaskond on väga arvukas ja väga erineva haridustasemega. Majanduslanguse ajal konkureeris esoteeriline kirjandus ilukirjandusega väga jõuliselt. Huvi teematika vastu on jätkuv, ja Viivi Luik on selle kenasti ära kasutada osanud: „Kuigi ma seda kõike nii - öelda teoreetiliselt teadsin, sain ma alles seal kauges Soome alevikus aru, et keegi ei ela kusagil kogemata, vaid elab sellepärast, et see elu vastab tema mõttelaadile.“ (Luik 2012: 54) On ju teosest läbi kumav sõnum, et see, millest unistad ja mõtled, saab millalgi teoks. Et Rooma pilt kinnistus lapsena mällu ja suunas edasist eluteed kuni sihtkohta jõudmiseni. Et mõtted kujundavadki inimese elu.

Veel üks teema, millel peatuma peab, on religioon. See on kummardus antiigile ja kristlusele, vähemalt Viivi Luige teoses. Jumalat mainitakse romaanis korduvalt, Jumala poole pöördutakse ikka ja jälle: „Vanajumalast aga on teada, et sülg ja ila, tatt ja silmavesi on temale igapäevane vaatepilt. Sest Vanajumala ette nagu arsti juurdegi on inimesel asja enamasti ainult oma viimases viletsuses, kibedasti nuttes, uludes ja tatistades.“ (Luik 2012:10). Tagasi tulles peatükkide pealkirjade juurde Viivi Luige teoses – need on ju ka antiigist ja religioonist kantud: „Vahust tõusev Veenus“, „Vastuvõtt“: „Mõned arvasid, et neil oli au sellel ööl viibida Vanajumala *vastuvõtul*...“ (Luik 2012: 298)

Religioosne ja esoteeriline maailmatunnetus on Viivi Luige teoses valdavad, aga see on minategelase maailmanägemus, mis ei pruugi romaani puhul ühtida autori omaga. Mida autor tegelikult Jumalast arvab, seda teosest välja ei loe, vastupidiselt Erik Tohvrile, kes toob oma isikliku arvamuse selgelt esile:

„Ma ei pea ennast ateistiks, aga ma ei suuda ka mis tahes usundi õpetusi nende klassikalisel kujul omaks võtta. Mulle tundub, et Jumala, nimetatagu teda kuidas tahes, olemuse lahtimõtestamine ja poolik äraseletamine (täielikult ei suuda ju seda keegi teha!) on primitiivne, igasugune avalik ja sõnaderohke jumalateenimine aga enamasti rutiinne, silmakirjalik ja ebasiiras. Minu Jumal on teistsugune, ta ei sarnane inimesega, kes olevat piiblimüüdi järgi loodud just Jumala näo järgi; arvan, et tegelikult on asi vastupidine – inimene andis Kõikvõimsale just enda näo, et oleks lihtsam temast ettekujutust saada. Minu Jumal on

nähtamatu ja seletamatu Vaim, Kõigevägevam, keda ei saa ega pole vajagi reaalse meelega ette kujutada.“ (Tohvri 2006: 352)

Erik Tohvri omase otsekohesusega on teemale pühendatud terve peatükk pealkirjaga „Suhted Nähtamatuga“. Aeg - ajalt mainitakse teoses saatust, nimetatakse Vaimu, aga see on ka kõik. Religiooni temaatikal ei ole „Peeglikildudes“ püsivat ja määravat kohta. Tohvri püüab leida loogilist seletust isegi tassiga ennustamisele:

„Siis otsustasime hakata tulevikku ennustama. „Ütle, millal sureb Stalin?“ küsis keegi. Muigasime, seda oleksime tõesti teada tahtnud. Tass liikus aeglaselt, nagu järele mõeldes paar ringi. Ja siis tuli vastus: „5.märts 1953“. Selle peale naersime – keegi ei uskunud, et Kremli hirmuvalitseja saaks kaduda nii ruttu, vaid viie kuu pärast. Soovitati ennustatud kuupäev üles märkida, aga leidsime, et see jääb niigi meelde. Stalini haigestudes märtsi alguspäevadel helistasime üksteisele: „Sa kuulsid? Sa tead? Mäletad ju?“ Tass ei valetanud! ... Muidugi, ma ei usu tassi. Tass on vaid tehniline abivahend, mis mingi tõenäolisusega saab kollektiivse biovälja kaudu esile kutsutud informatsiooni ilmutada. Kerge on uskuda ja kontrollida, mida tass pajatab minevikust või olevikust. Aga tulevikust? Ma ei tea. Üksikfakt ei tõesta midagi.“ (Tohvri 2006: 81)

Erik Tohvri teose peateemaks ongi temaga seotud eluloolised seigad, mis võib jagada järgmiselt: kõige rohkem on teoses lehekülgi pühendatud igasugusele tehnikale, mille vastu autoril paistab olevat tõsine huvi; maha ei jää heietused oma loomingu teemadel; neile järgnevad vanavanemate, elukaaslaste ja sugulastega seotud teemad. Kooli, hariduse, töö ja reisimisega seotud teemad on ka leidnud kajastamist, aga vähem.

3.3. Motiivid

Temaatika kõrval ei saa vaatemata jätta väiksemaid kirjandusteose struktuuri koostisosi, nagu seda on motiivid. „Kirjandusteos koosneb paljudest motiividest, mida liigitatakse tähtsuse alusel pea - , kõrval - , ja juht - e *leitmotiivideks*. / - - - / Püsi - e kordusmotiivid võivad läbida kogu teost“. (Neithal 1999: 98)

Viivi Luige teose juhtmotiivid on Rooma ja Colosseum ning loomulikult varjuteatri motiiv – need oleks nagu kummardus ajaloole, antiikajale. Esindatud on ka elu ja õnne motiivid:

“Nägin Varjuteatris seda, mida Rooma, Igavene linn, hiljem oma pitseriga kinnitas. Roomas saad sa teada, et sa elad nagu igäüks ja et igäüks kannab oma elu koormat ja et mis see muld ja need porised labidad sulle ikka teevad. Roomas saad sa teada, et sa ei tea, mis see kõik on, ja et sul polegi seda tarvis teada. Ela.” (Luik 2012: 307)

Üsna mitmes kohas kohtab igaviku motiivi:

“Ma ei kuule seda üksildast vana häält enam kunagi. See on maa pealt kadunud hää. Kes võiks arvata, et aeg nii kiiresti läheb! Seda ei usu mitte keegi, mitte kunagi! Kuid näe, väljas puhub igavene tuul, seesama, mis inimesi nagu kuivanud puulehti enda ees ajab.” (Luik 2012: 11)

Veel kohtab Itaalia ja rahvusluse motiive:

“Sest Itaalias pole midagi solvavamalt elumurede väljanäitamisest. (Luik 2012: 30) “Kui Itaalias ollakse rikas, siis ollakse *nii* rikas, et ega seda Põhjamaades hästi ette ei kujuta. Itaalias on klassivahed tänini nii suured, et ka seda ei kujuta põhja pool Alpe päris hästi ette. Ette ei kujuta seda isegi mitte soomlane ega rootslane, kes suurest sinatamisest hoolimata jälgivad teraselt, et klassivahed oleks arusaadavalt paigas.” (Luik 2012: 31)

Aeg - ajalt jõuab Viivi Luik oma mõtisklustes tagasi Eesti riigi juurde. Seda motiivi ei kohta küll väga tihti, võrreldes muude seikadega, aga see, mis on öeldud, on seda mõjusam:

“Sest *Eesti Riigi* päev oli ilus igal pool ja *Eesti Riigi* särk oli hästi triigitud ja naeratus särav. Keegi ei võinud aimata, kuidas *Eesti Riigi* süda üksinduse, vaesuse ja väsimuse pärast öösiti kloppis. Allaneelatud pisarate kibedusest teadis midagi ainult *Eesti Riigi* peapadi.” (Luik 2012: 37).

Mõlema analüüsitava teose ühismotiivid on sõjajärgsed aastad, kannatused, viletsus, küüditamise motiiv:

„Küüditajate porised saapajäljed olid puhtal põrandal veel päris hästi näha. Nagu pitsatijäljed. Need sööbisid Eesti põrandatesse alatiseks.“ (Luik 2012 : 19).

Kuidagi ei saa mööda vaadata ka järgmisest lõigust, sest selles sisalduv motiiv seob kokku mõlema teose varjatud temaatika:

“Siiski on eestlastel ka üks ühine ja silmatorkav omadus - koduigatsus. See on läbiv teema eesti luules ja rahvalikes lauludes, kirjanduses ja ajakirjanduses. Võimalik, et seda on kõvasti võimendanud kahekümnenenda sajandi suured ajaloovapustused - Siberi vangilaagrid ja Saksamaa põgenikelaagrid, ometi on selle juured sügavamal, kuskil seal kus eestlane oli alles võõrale maale, kaugemale põhja sattunud šoti sõdur, taani meremees või rootsi ümberasuja ja

igatses hämarikutunnil kaugele koju tagasi. Sellest hetkest peale, kui oma keel ununes ja eesti keel asemele tuli, oli ka kodutee unustatud. See kadunud kodu motiiv läbib kogu eesti kultuuri.” (Luik 2012: 112)

Igatsuse motiivi kohtab rohkem Erik Tohvri teoses. Mitte kõik mehed ei tunnista oma hinges toimuvat, aga Tohvri julgeb öelda, et on oma elus igatsenud kaotatud kodu, armastatud naist, on igatsenud tunnustust.

Tohvri teose puhul saab rohkem rääkida detailidest. Hämmastav, kuidas autor mäletab kõiki pisiasju, kõiki detaile möödunust. Samas on neid põnev lugeda, sest paljutki sellest ei oska noorem põlvkond ettegi kujutada:

„Siis tegin kelgule, mille olin poeskäimiseks meisterdanud, külge juhtkangid, ning veendunud nende toimimises, asusin ehitama ka kabiini. Selle materjaliks sobisid suurepäraselt tselluloositahvlid, mida sõjapäevil oli lähedastest puupapivabrikutest laiali veetud ja mida koolimaja pööningul mitmeid vedeles. Sisuliselt oli see paks valge mustiline papp, mille naeltega kelgupõhja kinnitasin ja servad traadiga kokku õmblesin.“ (Tohvri 2006: 121)

Lugedes mõlemat teost, peab tunnistama, et need täiendavad teineteist. Vastukaaluks Viivi Luigele toob Tohvri lugejani elu koduses Eestis, halli argipäeva lapsepõlvest kuni aastani 2006: noore inimese esimesed sammud iseseisval teel, õpingud ja esimesed töökogemused. Ka armumised ja suhted vastassugupoolega. Aga teosest puudub kõrgemale ja kaugemale pürgimise motiiv. Erik Tohvri oma maailmanägemuses on kõvasti kahe jalaga maa peal, ja just selliselt ta seda kõike ka jutustab. Lihtsalt ja maalähedaselt.

3.4. Aeg ja ruum

Kirjandusteose, eriti autobiograafia või sellel baseeruva romaani puhul ei saa vaatlemata jätta inimese teekonda ruumis ja ajas. Viivi Luik ja Erik Tohvri ei ole päris eakaaslased, nende vanusevahe on 13 aastat. Siiski pärinevad mõlemad ühisest ajaruumist peale Teist maailmasõda, mäletades ka 1949. aasta küüditamist. Mõlema autori teekonda jälgides vaatab sealt vastu ajastu maailmavaade, sellised sündmused, mille järgi ka aastakümneid hiljem on võimalik ajastut tuvastada. Tohvri teosele on iseloomulik pisiasjade ja detailide mäletamine, tuues need lugeja ette õiges ajalises järjestuses.

„Soldatid keerasid ajalehepaberist suitsud ette, pahvisid neid ja naeratasid abitult, kui me mänguhoos nendest mööda jooksimise, aga hetkekski ei pannud nad käest ära väikesi imelikke püsse, mille all oli must ümar ketas. Leevi teadis, et need ei ole üldse püssid, vaid automaadid.“ (Tohvri 2006: 43).

Teekond ajas algab peale sissejuhatavat osa kümnendalt leheküljelt autori sünnidaatumi ja esimese mälupildiga. Ja liigub eriliste kõrvalekalleteta teose viimase leheküljeni välja, mis on ka mälestuste lõppjaam. Aeg - ajalt, aga siiski harva kaldub autor teelt kõrvale, sattudes ajas korra tagasi või rutates ajast ette.

Simultaansus – just see sõna sobib kõige rohkem iseloomustama Viivi Luige ajalist teekonda romaanis. Kirjanik võib mõtetes olla korraga nii tänases päevas kui ka minevikus, mõnikord isegi tulevikus, segamatult võivad olla kõrvuti kaks täiesti erinevat ajaperioodi kirjaniku elust:

„Kui ma sellel pimedal oktoobriõhtul lõpuks Rooma jõudsin, oli Colosseumi pildi nägemisest möödas nelikümmend üheksa aastat. Mida iganes ma need nelikümmend üheksa aastat ka ei teinud, ikka olin ma teel Rooma poole. Olin Rooma poole teel ka sellel viiekümnendate lõpu kõledal novembriõhtul, kui hämarus langes tühjadele väljadele, võssakasvanud põldudele ja tühjaks jäänud taludele nagu hall tuhk, kui loojangu kollane külm triip raagus puude taga kurvalt ja üksildaselt leekis otsekui maapagulase mälestus kadunud kodumaast, kuhu enam iialgi ei pääse, sest et „vesi on ees, vesi ja kõledad kaljud““ (Luik 2012: 12)

„Varjuteater“ algab kolmeaastase lapse mälupildiga, selles on sarnasust Tohvriga. Edasi kulgeb autori teekond ajas kaootiliselt, nagu eelpool toodud tekstikatkenditeski nähtub. Mitte mingit korrapära. Kui üritada minategelase liikumine ajas kaardistada ajateljel, saaks korraliku sasipuntra. Kõige pikem hüpe ajas on lapse mälestuste juurest 1998. aastasse, kus autor lõpuks Colosseumi oma silmaga näeb. (Luik 2012:11). Teose lõpp jätkab ajajoone sasipundart, maandudes perioodis, kus minategelane seisab silmitsi ühe etapi lõppemisega oma elus: „Enne, kui saad Berliinis teatrisse ja Roomas peegli ette, tuleb käia Viljandis matustel. Need, millest ma siin räägin on isa matused, kuid oli ka teisi.“ (Luik 2012: 300) Viivi Luik ja Erik Tohvri liiguvad oma teostes minategelastena küll ühes ja samas ajastus – Teisest maailmasõjast kuni tänapäevani, aga aeg - ajalt toimub liikumine erinevates riikides ja ajavööndites. Tohvri konservatiivina on eelistanud elupaigana Eestimaad, aeg - ajalt reisisid pisut kaugemale – ajastust tulenevalt valdavalt NSVLi piirides:

„Olen kaks kolmandikku elust elanud Nõukogudemaal raudse eesriide taga. Seepärast pole mul olnud võimalust reisida eksootilistes maades ja näha sealset loodust. Pean tunnistama, et ka tollase „suure kodumaa“ piirides reisimise võimalusi ei osanud ma täiel määral kasutada: Kesk - Aasiaski jäi käimata, rääkimata põhjarajoonidest või Kaug - Idast. Ma pole käinud kõrbes, tundras ega taigas, kuid kuristikke ja mägijõgesid olen näinud, mägedest, kasakatema steppidest ja Moldaavia vooremaastikust autoga läbi sõitnud.“ (Tohvri 2006: 362)

Erandlik kõrvalepõige on reis Tšehhoslovakkiasse 1970. aastal. 1968. aastal aset leidnud sündmused, sellest tulenev hilisem poliitiline olukord ja piiriületus on autoril ilmselgelt tänu emotsioonidele mälus, nagu ka esimene reis Soome 1982. aastal:

„Kui Tampere meie hinge ja ihu eest hoolitsevate nuhkide tegevust polnud märgata, siis Helsingis avaldus see eriti teravalt. Toakaaslasega otsustasime, et kasutame kogu vaba aja ringijalutamiseks, magada saab koduski küllalt. Aga niipea kui olime hotelli uksest väljunud, järgnes meile üks nuhkidest.“ (Tohvri 2006: 329)

Viivi Luik on sündinud ja kasvanud samas aegruumis, okupeeritud Eestis. Riigipiiride avanemine seoses Eesti taasiseseisvumisega tõi uusi tuuli ka Viivi Luige ellu, ehk seepärast ongi romaanis üsna mitu lehekülge pühendatud ärevatele augustisündmustele:

„Kui ajalugu on spiraal nagu mõned arvavad, siis 1991. aasta augustis jõuti Eestis uuesti kohakuti neljakümnnendate algusega. Selsamal 1991. aasta suvel kuulsin ma oma kõrvaga, kuidas üks poemüüja teisele pihtis: „Ei saanud täna öösel ka üldse und. Väljas müdises üks masin ja meie kuulatasime kogu aeg, et ega tankid ei tule.“ Mille peale teine vastas: „Jah, meil on ka ööseti see hirm. Iga müdina peale läheb uni ära, et viimati ongi tankid.“ Kui need müüjad veel elavad, kas nad mäletavad veel neid öid?“ (Luik 2012: 17).

Autoripoolne otsene ajaperioodide kõrvutamine seisneb ajaloo võrdluses spiraaliga, tankid tuleb juba lugejal endal oma mõtetes 1940ndasse asetada. Iga lugeja saab siit ise edasi minna, ise ette kujutada, kuidas võis olla; vanemal põlvkonnal elustab see kindlasti unustusse vajunud mälupilte.

Taasiseseisvunud Eesti uus ajastu ongi see periood, kus aeg mõlema kirjaniku jaoks jääb samaks, aga ruum muutub. Viivi Luik suursaadiku abikaasana elab erinevates paikades Eestist väljaspool: Saksamaal, Soomes, Itaalias. Erik Tohvri hakkab tegelema kirjatööga ja tänu kohtumistele lugejatega raamatukogudes sõidab läbi kogu Eestimaa.

3.5. Tegelased

Tegelastest rääkimine elulooliste raamatute puhul on komplitseeritud, sest nii autobiograafias kui ka autobiograafilises romaanis saab peategelaseks olla ainult autor ise. Nii on see ka mõlema analüüsitava teose puhul, mõlemad esinevad minategelastena. Eluloo puhul ei ole võimalik mööda vaadata vanemate teemast, aga kuna kumbki autor ei peatu neil pikemalt, ei saa neid ka tegelasteks nimetada. Ilmselt on mõlemal autoril selliseks käsitluseks omad põhjused.

Erik Tohvri on võtnud vaevaks selgitada pikemalt, Viivi Luik lihtsalt mainib paaris kohas teoses ema, isast on jutt alles raamatu lõpus, seoses matustega. „Varjuteatris“ mainitakse aeg - ajalt ka *JJ* - d ehk Jaak Jõerüüti, Luige abikaasat. Kogu Rooma sõidu eesmärk ongi Viivi Luige teekond oma abikaasa juurde, kes Eesti riigi esindajana, suursaadikuna, täidab oma tökohustusi minategelasele saatuse poolt ettemääratud linnas. Läbivaid tegelasi, kellega rohkem või vähem eluteel põgusalt kokku puututakse, on palju ja nende üleslugemine veniks pikale. Enim tähelepanu on pööratud Eesti pastorile Atspolile, kelle arvamusi ja väljaütlemisi esile tuuakse, samuti *padre* Vellole. Minategelane on autor ise ja kõik teda ümbritsev, tema endaga seonduv, tema endaga suhestuv. Mõne üksiku lausega lastakse aimata ka *JJ* hingesoppides toimuvat, aga nendest teemadest libisetakse kergelt üle. Tegelaste hulka tuleb lugeda ka Vanajumal ja Vanakurat, kes aeg - ajalt saavad lihtsustatud nime Jumal ja Kurat. Vanajumal religioosse tegelasena osaleb romaanis algusest kuni lõpuni, Kurat ilmub alles loo teises pooles.

Sarnaselt Viivi Luigega on ka Erik Tohvri minategelane. „Peeglikildude“ tegelased võib jaotada kaheks: ühed on autorit läbi elu saatnud lähedased, teised on osalenud autori mingites eluetappides. Nagu elus ikka: kooli - ja töökaaslased, elukaaslased ja sugulased. Kõige suuremat rolli Tohvri elutee esimeses pooles mängisid tema vanaema Pauline ja vanaisa Alfred Laansalu, kelle juures autor lapsest saadik kasvas:

„„Ahah. Siis sa oled Nooruke!“ ristasin ma vanaisa hoobilt ümber ja vanaisale jäi see nimi aastateks. Alles pärast kooliminekut hakkasin ma nimetama teda nagu teised, pisut saksiku nimega: papa.“ (Tohvri 2006: 14).

Täiskasvanu ikka jõudes ilmub Tohvri kõrvale Rita, tema esimene abikaasa. Ja loogilise jätkuna lisandub neile varsti tütar, kellest, tõsi küll, Tohvri mingil põhjusel eriti ei räägi. Aga Ritat kohtab minateglase kõrval üsna mitmel korral, kuni lahkuminekuni. Teose

viimases veerandis ilmub uus naistegelane, Alli, kes jääb minategelasei kõrvale kuni teose lõpuni.

Erik Tohvri nimetab oma raamatus nii palju erinevaid nimesid, et kõiki ära mainides läheks nimekiri pikaks. Sealt võib leida ka tuntud nimesid, Tiit Kuusik ja Veljo Käsper näiteks. Viimasega seotud sündmused olid autorile tähtsad, sest puudutasid teemat, mis autorile kogu teose vältel hingelist valu on tekitanud – tema loomingut. Müstilisi või religioosseid tegelasi, nagu Viivi Luige teoses, siin ei kohta. Ei ole teos nii üleski ehitatud, et võiks olla.

3.6. Stiil ja keelekasutus

Erik Tohvri „Peeglikillud“ on kirja pandud väga lihtsas keeles ja stiilis. Samas, just selline narratiivide esitamise viis võimaldabki ajaviitekirjanduse austajail sujuvalt suunduda teise maailma, kus ei pea eriti kaasa mõtlema, komistama loendamatutele võõrsõnadele, analüüsima metatasandeid. Selliselt fabuleeritud kirjandust ei loeta maaraamatukogudes mitte vaimuerksuse puudumise tõttu, vaid soovist peale pingelist päevatööd põgeneda maailma, mis võimaldab mõtted mujale suunata ja reaalne elu mingiks ajaks unustada. Päris paljud lugejad tulevad küsima „kergemat kirjandust“, põhjendades, et elu on niigi probleemiderohke ja tahaks lihtsalt lugeda, unustada ennast ridade vahele, ilma et peaks erilisel kaasa mõtlema. Et raamat võimaldaks lugeja oma mõtetel puhata.

Mõlemat teost lugedes valdab sarnane emotsioon: mitte midagi sellist, mis takistaks raamatut igal ajahetkel käest panemast. Viivi Luik oma kirjutamisioskusega filosoofilistel ja esoteerilistel teemadel lugemisnaudingut lugejale pakkuda oskab. Tohvri „Peeglikildudes“ kirjeldatud seigad panevad lugeja mõtlema olukordadele, mida hiljem sündinute põlvkond ei suuda ettegi kujutada. Kohati on Tohvri kirjeldused nii tõetruud, et suunavad lugejat tegelastega samastuma ja kujutlema end kirjeldatud situatsioonis. Kõige üldistavam kommentaar „Peeglikildude“ kohta olekski: kirjeldav. Minategelase mälupiltidest koosnev kronoloogiliselt järjestuvate narratiivide jada, kus põhirõhk on asjade, olukordade, inimeste kirjeldamisel. Psühholoogiline tasand baseerub minajutustaja ehk peategelase eneseanalüüsidel, teiste tegelaste hingesügavustesse eriti ei süüvita. Vastupidiselt Luigele kirjeldab Tohvri kõige rohkem isiklikke emotsioone. Viivi Luik oma

teoses teeb üsna mitu korda katset lisaks iseendale mõista ka teda ümbritsevaid inimesi ja olukordi. Teos ei ole üles ehitatud põnevusele, sündmustele ja nende tormilisele arengule ning emotsionaalsele lõppakordile. On selline rahulik, voogav, nauditavat lugemist ja mõtteainet pakkuv kirjandusteos, mis võimaldab aeg - ajalt pilgu kaugusesse suunata, et loetu üle järele mõelda, samastuda, oma mõtteid korrastada.

Viivi Luige „Varjuteater“ on segu jahmatavast otsekoheusest, poeetilisest väljenduslaadist ning poeedile omasest mõttesügavusest: „Kui oleme sündimisega hakkama saanud, saame ka suremisega. Ja mis see meile ikka teeb!“ (Luik 2012: 51)

Kujunditest rääkides oleks kõige täpsem sõna ootamatus. Just see on see omapära, mis ei lase tekstil mitte kunagi igavaks ega etteaimatavaks muutuda. Viivi Luik valdab sellist omamoodi ütlemissuunat, näiteks oskust leida kõige kummalisemaid epiteete. Kummalised ei ole mitte sõnad ise, vaid see, kus ja kuidas neid kasutatakse. Tegelikult annavad need asjale või nähtusele väga täpse iseloomustuse või omamoodi tõlgenduse:

„Sinna üles jäid ka Läti ja Eesti, kus puude lehed on õhemad kui Itaalias ja kahisevad ärevamalt. Meist allapoole jäid kuivad lõvikarva maad, vana meri, Odysseuse rännuteed ja need punased kõrbed, kust tuul tõi vahel liivapilvi ja ajas neid süngelt üle Rooma taeva, kuni neist lõpuks Sahaara liiv alla sadas.“ (Luik 2012:119)

Veel omapäraseid epiteete: „paksu pimedust täis“ (Luik 2012: 38), „krellroosa kahisev ja kobisev kombinesoon“ (Luik 2012: 304), „puud ei kohisenud, nad seisid tumedalt“ (Luik 2012: 303). Korduv epiteet on pruun (kõrreke):

„Mitte seda, mida arvati, vaid ainult pruuni kõrrekest, mis on tuule käes üks nagu hing.“ (Luik 2010: 164)

„Oleksin Antinoosi pea pannud oma lauale, pruuni kõrrekeste meeldetuletuseks. Õieti mitte pruuni kõrrekeste meeldetuletuseks, vaid *igaviku meeldetuletuseks*. See kõlab siin nüüd väga pateetiliselt, kuid just see pruun kõrreke rääkis mulle ükskord ammuses Eesti talvehämarikus midagi olulist inimese ja tema elu kohta.“ (Luik 2012: 282)

Viivi Luik jääb poeediks ka proosakirjanduses, tekst ei muutu kordagi etteaimatavaks ja igavaks. Epiteete kahe teose vahel võrrelda püüdes kerkib küsimus: kuidas võrrelda võrreldamatut? Võrdlust Viivi Luigega ei kanna Tohvri stiil välja. Epiteedid on Tohvri kõige argisemad, üksluised ja kulunud. Mitte midagi üllatavat, mitte midagi millest vaimustuda.

Mõlemad autorid on oma teostesse sisse põiminud luuleridasid. Viivi Luik jääb tagasihoidlikuks ja lubab enese värsside kõrvale ka mitmete teiste eesti armastatud

luuletajate mõtteid, esindatud on Juhan Liiv, Artur Alliksaar, Karl Ristikivi. Ei hakka siinkohal üle kordama Rein Veidemanni mõtet Viivi Luige käe ulatamisest Ristikivile (Veidemann 2010). Seda oli soe tunne lugeda, sest juba ammu enne „Varjuteatri“ ilmumist oli käesoleva töö autori lemmikuks üks teine fraas samalt autorilt ja samast kogumikust – ... *ka sisaliku teekond kivil jätab jälje* (Ristikivi 2003: 11).

Erik Tohvri jääb värsse vahendades enesekeskseks, eksponeerides paari oma luuletust nagu tõestust lugejale veelkord, et teda on kirjanikuna alahinnatud.

Keelekasutuse kohta „Varjuteatris“ peab märkima, et on võimalik kirjutada väga mõjuv ja müüv raamat ilma roppuste ja nilbusteta. Ilma seiklusfilmile sarnase tempo ja süžeeta. Hoopis väga pehmes, elegantises, paitavas stiilis, peaaegu nagu siidikinnastes, käsikäes raudse otsekoheusega. Ilusas emakeeles. Kuna itaalia keele kohta piisavad teadmised puuduvad, ei oska neid kõrvalepõikeid romaanis kommenteerida.

Kirjastiil on Viivi Luige romaanis ebaühtlane ja kohati mõistetamatu. Tundub, nagu oleks romaani alguses kahtlusi ja kõhklusi, kuidas ja mis kirjastiilis ühte või teist võõrkeelset sõna, väljendit, fraasi, luulerida kirja panna. Romaani algul on võõrsõnad esitatud järgnevalt: „sest kui ma aastaid hiljem nägin sõnu „mezzo“ ja „palazzo“, siis tundsin ma nad kohe ära.“ (Luik 2012: 11) Hiljem on itaaliakeelseid sõnu kasutatud kursiivis: „Nii valitses *dottor* Guido kabinetis itaalia disain omas täies hiilguses. Iluasjaks *dottore* laual oli laialivalgunud ja tardunud metalliloik...“ (Luik 2012: 105). Või teine näide: „... kuid *Eesti Riigina* pidi ta halva mängu juures hea näo tegema, *bella figurat* säilitama ja ta küsis pilkava vaevumärgatava naeratusega“ (Luik 2012: 131)

Segadust tekitab kursiivi kasutamine. Raamatu autor on mingil põhjusel otsustanud mõned sõnad kirja panna kursiivkirjas: „Meilegi oli hädasti tarvis *öörongi piletit*“ (Luik 2012: 113). Või järgmine näide: „Mul oli häbi, et *teised nägid*, kuidas härra Atspol mulle sinilille andis.“ (Luik 2012: 166) Kursiivi on niisiis kasutatud võõrkeelsete sõnade puhul, tinglike nimede ja nimetuste kirjapildis, käibefraasides. Mõnede sõnade puhul jääb kursiiv mõistetamatuks, ja mõnes kohas jäetud kasutamata, kus tegelikult oleks võinud olla: „ega lennukiga Berliinist, vaid tilisangiga läbi Liivimaa“ (Luik 2012: 302) Sest kui mõistetav tavalugejale või sageli kasutatav sõna *tilisang* siis tänapäeval ikka on?

Erinevuste hulka kahe autori poolt kirja pandud mälestuste võrdluses tuleb lugeda ka väljendusviis, sõnadega mängimine, manipuleerimine. Tohvri väljendab kõike selgelt ja sirgjooneliselt, ei pea eriti pead mürdma, mida ta ühes või teises kohas lugejale öelda on

tahtnud. Aeg - ajalt kasutab Tohvri mõnes lauses võõrsõnu. Ei ole teada, kas see on tema loomulik väljendusviis või on see püüd anda subjektiivsetel arvamusalaldustel põhinevale kirjatükile intelligentsemat muljet, aga tulemus jääb alla Viivi Luigele, kes oskab ka liigsete võõrsõnadeta siduda teksti nauditavalt isikupäraseks ja imponeerivaks. Luik suudab isegi kõige argisematele läbielamistele ja emotsioonidele leida mingi omapärase vaatenurga, varjatud sõnumi, põneva keelelise väljendi või vaadelda nähtust läbi huumoriprisma:

„Piim toodi „Arcis“ lauale nagu mõni õilis jook. Kõrges kitsas klaaskarikas. Valged piimakarikad tõi lauda mureliku näoga poiss. Ta hoidis neid käes nii, nagu oleks need mõned valged kellukesed ja mitte piimaklaasid. Me istusime akna all. „Arc“ oli pooltühi, Väljas paistis õhuke kuu. Kuldne sirp. Kuu eest lehvisid vahetevahel läbi kitsad ja pikad, valged tumedate märkidega kaetud pilved otsekui kasutatud haavasidemed, kuhu olid jäänud vereplekid nagu isevärki hieroglüüfid. Tegelikult olid need pilved nagu hiina loosungid.“ (Luik 2012: 176 - 177)

Luigega sarnaselt on ka Tohvri teksti sisse põiminud saksakeelseid lauseid, millel puudub tõlge. Küllap samastavad mõlemad autorid lugejaid enestega, kelle jaoks saksa keele valdamine oli veel loomulik, kooliajast, vanemate kaudu või kultuuripärandina kaasa saadud oskus: „Baltisaksa kultuurilugu on osa Eesti kultuuriloost; see on meie maaga sajandeid seotud olnud ja meie rahvaga kõrvuti elanud rahva lugu.“ (Saagpakk 2006: 5)

3.7. Sõnum

Tohvri ei kuulu kohe kindlasti nende kirjanike hulka, kelle teoseid tänase töö autor vabal ajal raamaturiulilt esimeses järjekorras lugemiseks haaraks. Aga tema autobiograafia ning sellega seotud mõned romaanid saab liigitada ajalooliste teoste hulka, ja see on kindlasti üheks põhjuseks, miks tema raamatuid loeb meelsasti eriti vanem generatsioon. Tõetruu, aus ja vahetu olukordade kirjeldamine, ilustamata situatsioonikoomika, vahel ka tragikoomika kujutamine võimaldab lugeda kohati primitiivset, enesekeskset kirjastiili siiski mõtestatuna.

Esialgu lugedes tundub, et sõnumit Tohvri teosest leida ei õnnestu. Ei otsest ega varjatut. Hiljem olukord pisut muutub, kui Tohvri pöördub tagasi raamatu alguses vihjatud teema juurde ja toob uhkusega lugeja ette olukorra enda tunnustamise kohta:

„Olin hoobilt tehtud kui just Eestimaa mitte kõige suuremaks, siis kõige suuremas tiraažis avaldatud kirjanikuks! Minu järgmine luuletus nägi trükimusta alles aasta hiljem lasteajakirjas „Pioneer“, See rääkis metsatööst ja sel polnudki poliitilist maiku küljes. Ka ei olnud toimetuse selle kallal oma sulge pruukinud ja usaldas paigutada minu septsuse „aukohale“ – esikaane siseküljele, pealegi tõelise luuletaja Manivald Kesamaa luuletuse alla. Seega olin ma juba kaheteistaastaselt kirjandusliku Parnassi vallutanud (!) ning võisin rahumeelega siirduda alale, mis mulle alati on rohkem huvi pakkunud – nimelt tehnikaga tegelema.“ (Tohvri 2006 : 94 - 95).

Sellest lõigust aimub selgelt Tohvri kibedust oma hilisema loomingu tunnustamatuse suhtes Eesti kirjandusmaastikul. Nagu ka teose esimeses peatükis:

„Ma olen Eestimaa lihtsate lugejate hulgas kirjanikuna tuntuks saanud ja kuulun Eesti Kirjanike Liitu. Ja ikkagi, vaatamata EKL - i liikmepiletile ja seni ilmunud neljateistkümnele romaanile ei julge ma ennast kirjanikuks nimetada. Olen alati olnud arvamusel, et kirjanik – see ei ole amet ega elukutse, vaid tiitel, mida endale ise võtta ei saa. Või siis mingi auaste, ja nii nagu sõjaväes, tuleb see auaste välja teenida; kirjanikuks ei saa keegi ise hakata, selleks on vaja rohkem kui ühekordset tunnustust nii lugejate kui ka kriitikute poolt. Tundub, et esimese osa sellest ülesandest olen Eestimaa lihtsate lugejate hulgas kuigivõrd täitnud; teine aga jääbki täitmata, ning sellepärast olen ma kirjanik ainult osa lugejate jaoks. Ehk kui sõjaväelist hierarhiat ka kirjandusnimeste kohta rakendada – piirdun sellega, et olen lihtsalt allohvitser Erik Tohvri.“ (Tohvri 2006: 5)

Erik Tohvri on küll ära teinud suure töö ajalooliste seikade ja eraeluliste keerdkäikude kirjeldamisel, aga kahjuks varjutab mälestusteraamatut autori kibestumine oma loomingu tunnustamatuse pärast tänapäeva kriitikute poolt, ja teisest küljest häirib suurustlev ja hooplev eneseimetlemine. „Peeglikillud“ oleks nagu kokkuvõtlik tõestus iseendale ja lugejatele, et ei ole elatud tühjalt, mõtteta, selgitades möödaminnes ka romaanide tausta, tegelaskujude prototüüpe, tegevusliine. Kriitikutele on teoses autori subjektiivne sõnum, et *Vana Hirmus* eksis rängalt:

„Esimene retsenseerija oli olnud „Vanemuise“ peanäitejuht“ Kaarel Ird, keda ka Vanaks Hirmsaks kutsuti. Ta oli täis kirjutanud terve lehekülje ja alustas nii: „Inimene, kelle tööriistaks on määratud labidas, jätku sulle rahule...“ (Tohvri 2006: 243)

Objektiivne tõde jääb kuhugi vahepeale. Nagu mälestusteraamatust ilmneb, on Tohvri kirjutanud peale romaanide ka luuletusi ja näidendeid, ning teeninud nende eest ka tunnustust, romaanivõistlustel äramärkimist. Tohvril on olnud au olla auväärse seltskonnas:

„Novellivõistlusel äramärgituna kutsuti mind (vist?) 1963. aastal Kirjanike Liidu poolt korraldatud noorte autorite seminarile. Harju tänava nurgamajja kogunes huvitav seltskond, kellest mitmed said hiljem kirjanikena tuntuks: Arvo Valton, kes oli juba oma teravate lühipaladega tunnustust leidnud, koolipoisist kirjanik Mati Unt, kelle „Hüvasti, kollane kass“ oli äsja ilmunud ja mille enne seminari läbi lugesime, kaksikvennad Ülo ja Jüri Tuulik, kes siis veel Tartu Ülikoolis käisid... Meid juhendasid Villem Gross ja Paul Kuusberg, kes tollal olid veel suhteliselt vähe tuntud.“ (Tohvri 2006: 241).

Jääb vaid nentida, et stardipakk oli kõigile võrdne, kõigist nimetatuid said kriitikute poolt tunnustatud kirjanikud. Elus tuleb teha valikuid. Maailmas on vähe neid inimesi, kes suudavad olla võrdselt head mitmel alal, nii tehnikas kui ka kirjanduses. Ilmselt ei ole kirjutamisoskus Tohvri tugevam külge, hoolimata avaldatud romaanide arvust. Ent Tohvrit on tunnustatud oma kutsetöös, kirjanikuna on ta teeninud lugejate tunnustuse, ja just seetõttu tundub mälestusteraamatust õhkuv kibedus täitumata ambitsioonide suhtes ülekohtusena.

Siinkohal saabki öelda, et mõlema autori väljendusoskus teoses peegeldab nende elukutset. Viivi Luik on tuntud kirjanikuna, on tunnustust kogunud nii poeedi kui ka prosaistina, ja poeetilist stiili ning sõnaseadmisoskust on tunda ka „Varjuteatris.“ Erik Tohvri seevastu, olles tehnilise haridusega ja töötanud aastaid konstrueerimisbüroos, on ka oma mälestustel baseeruvad narratiivid kokku konstrueerinud detailset ja kronoloogiliselt, lakooniliselt, lihtsalt, lauseid kõnekujunditega ilustamata. Erinevuste hulka kahe autori poolt kirja pandud mälestuste vahel tuleb lugeda ka väljendusviisi, sõnadega mängimine, manipuleerimine. Viivi Luik oma mälestuste esitlemisel on leidnud vaatenurga, mis teose ilmumise hetkel on ühiskonnas aktuaalne: esoteeriline maailmatunnetus. Lugejate retseptsioon taolise kirjanduse suhtes on hetkel väga positiivne ja Viivi Luik on seda kenasti ära kasutada osanud. Teosest ei puudu kriitika ühe või teise nähtuse kohta, aga see on edasi antud märkamatuks, otseselt kellegi suunas sõrme vibutamata.

Viivi Luige teos saab väärrika lõppakordi ühe lühikese sõna läbi – *ela*. Uskumatu, et kolmetähelise sõna sisse võib mahtuda kogu elufilosoofia, kogu teose sõnum. Et maailmas on palju salapärast, et kõike ei saagi mõista, et elul on heledam ja tumedam pool – nagu varjumäng. Teose sõnum on üheaegselt lihtne ja samas nii sügavamõtteline:

“Ma ei teadnud siis, et elu on alati kõietants, noateral käimine ja see, mis täna on, võib homme kadunud olla. Ma ei teadnud veel, et elu pisiasjad, mida sa nii tüütuks pead ja teistega jagad, ongi õnn.” (Luik 2012: 15)

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöös analüüsi kahte kirjandusteost: Viivi Luige raamatut „Varjuteater“ (2010) ja Erik Tohvri raamatut „Peeglikillud“ (2006). Valiku aluseks oli erinev retseptsioon erinevate lugejagruppide poolt, erinev kirjutamisstiil ja erinev kirjandusväärtus. Ühendavaks omaduseks on kuulumine žanrisse, mida on hakatud nimetama omaeluloolisuseks ja mis on eluloolisi kirjutisi ühendav termin ning uus, 21. sajandil esile kerkinud kirjandussuund.

Erik Tohvri teose valikul oli probleemiasetus kirjaniku mittetunnustamises kriitikute poolt. Kuigi analüüsi ainult ühte teost, võib järeldused üle kanda kogu loomingule, sest teised Erik Tohvri romaanid on samasuguse ülesehituse, stiili ja keelekasutusega.

Viivi Luige romaani valikul sai määravaks teose tunnustamine kriitikute ja poolt. Eesmärk oli leida vastused küsimustele, miks ühe kirjaniku raamatute retseptsioon on parem kirjandust tundvate ja hindavate lugejate hulgas ning miks teine on rohkem tunnustust kogunud ajaviitekirjandust eelistavate lugejate seas. Bakalaureusetöö on tihedalt seotud autori kutsetööga, paljud töös esitatud tähelepanekud pärinevad autori kogemustepagasist.

Esimene peatükk oli pühendatud retseptsiooniestetikale. Lugejamudelite teooria ja lugemismudelite liigitus näitas ilmekalt, et nii palju kui on lugejaid, nii palju on ka arvamusi ja tõlgendusi. Iga lugeja leiab kirjandusteosest teda ennast puudutavad ja huvitavad kihid, seega peabki olema erinevatel teostel erinev retseptsioon. See tegelikult annab vastuse küsimusele, miks kriitikud ühte või teist teost rohkem hindavad ja teised jälle tähelepanuta jätavad.

Kriitikud ja kirjandust tundvad lugejad on oma ameti või lihtsalt huvi tõttu väga palju õppinud või lugenud, analüüsinud teoseid, näinud erinevaid stiile ja erinevat taset ning tänu sellele oskavad teha vahet väärtkirjandusel ja ajaviitekirjandusel. Kriitikud leiavad väärtkirjandusest neid kihte ja tasandeid, mida ajaviitekirjandus ei paku. Tavalugeja saab lugemiselamuse lihtsatest argielu sündmustest, mis ei pruugi olla sugugi igavate killast. Töö autor on mitmeid kordi oma kutsetöös kogenud, kuidas lugeja areneb ja

muutub nõudlikumaks. Raamatukoguhoidja saab lugejat siit edasi kenasti aidata ja suunata, selgitades kultuuriperioodi, teose või autori tausta, kirjaniku stiili, teose kirjandusväärtust. Samuti selgitada, miks üks või teine kirjanik nii või teisiti kirjutab, miks üks teos on parem kui teine ja mida lugeja võiks tähele panna.

Omaloolisuse peatükk on oluline, sest tegemist on areneva kirjandussuunaga. Tõestuseks on fakt, et juba mitu aastat on osutunud proosakirjanduse kategoorias kõige menukamateks just omaelulookirjutuslikud teosed. Samasse kategooriasse kuuluvad ka mõlemad analüüsitavad teosed, mida täpsema žanrimääratluse järgi võib nimetada autobiograafiaks ja autobiograafiliseks romaaniks.

Veel selgus, et mees - ja naisautorite mälestustel baseeruvate teoste ülesehituses on märgatavad erinevused. Meessoost autorite teosed on loogilise ja järjepideva ülesehitusega ning teemaks on töö, karjäär, saavutused. Naised seevastu kirjeldavad elusündmusi kaootiliselt, fragmentidena, põimides sisse tundeid, värse ja esoteerikat.

Meedia rolli käsitlevas peatükis tõdeti, et retseptsiooni mõjutamisel on meedial vaieldamatu osa. Lugejate retseptsioon mõnede teoste puhul on tugevalt mõjutatud eelinfost, reklaamidest, ka kõmust ja kriitikast.

Kui retseptsiooni ja omaloolisuse peatükid lähenesid kirjandusteostele rohkem välisest küljest, lugejate ja žanrimääratluse poole pealt, siis kolmas peatükk koondas oma tähelepanu teoste sisevaatlusele ehk siis sellele, mis kirjanikel lugejale pakkuda on. Võrdleva analüüsi abil joonistusid selgelt välja erinevused ja sarnasused. Sarnasustest saab mõlema teose puhul ära märkida kujunduse ja sisu harmoonia, narratiivide esitlemise tempo, mälupiltide kirjeldused, retrospektiivse mõtiskluse ja sellele vastava meeleolu väljendamise sarnase kujundlikkusega, samuti on motiivides mõningaid kattuvusi.

Erinevuste poole pealt tulid esile järgmised aspektid:

1. Ülesehitus ehk sisemine struktuur, narratiivide esitlemise viis – Erik Tohvri puhul lineaarne, Viivi Luige puhul kaootiline ning fragmentaarne, aga siiski läbi mõeldud. Kõik alustatud teemad lõpetati teises kohas ära, lahtisi otsi ja vastamata küsimusi ei jäänud. Lugeja sai tänu Erik Tohvrile teada, milline oli elu Eestis peale Teist maailmasõda ja okupatsiooni ajal. Viivi Luige autobiograafiline romaan valgustas lugejat elust väljaspool Eestit: milline elutempo ja temperament on Itaalias ning mis probleemide ja kohustustega puutuvad kokku suursaadik ja tema abikaasa.

2. Teine erinevus ilmnes stiilis ja keelekasutuses, kõnekujundites. Viivi Luige poeetiline sõnakasutus, kummalised epiteedid ja ootamatu otsekohesus on vastand Erik Tohvri lihtsale ja primitiivsele kirjastiilile, kulunud epiteetidele, etteaimatavusele. Viivi Luige puhul ei saa kunagi kindel olla, mis suunas autor kursi võtab, mis teema käsile tuleb või millise kõnekujundiga kirjanik järgmisena üllatab.

3. Tähendustasandite olemasolu ning sõnumi edastamine on kahe autori puhul samuti erinev. Erik Tohvri ei jäta midagi lugejale mõistatada, laseb ausalt ja avameelselt välja paista, mis ta arvab ja mõtleb. Kibestumised on väljendatud trotsi ja hooplemisena. Ridade vahele ei ole peidetud mitte mingeid tähendustasandeid, mitte midagi sellist, mis paneks lugejat hiljem veel korduvalt mõtlema või vaimustuma. Viivi Luige teosega on vastupidi. Kirjandusele omaste kunstiliste võtete kontsentratsioon on nii võimas, et raamatut uuesti ja uuesti lugedes leiab ikka ja jälle avastamata kihte ja tasandeid. Viivi Luige raamatu võib osta koju ja lugeda seda korduvalt, ilma et igav hakkaks. Seda kinnitab ka kordustrükkide arv. Erik Tohvri raamatuid küll loetakse, aga raamatukogudes. Koju neid eriti ei muretseta, sest teist korda lugemiselamust enam ei teki. Sündmused on ette teada ja tekst ei paku üllatusi.

KIRJANDUS

Arb, Kaarel 2012. Laenutushüvitise tabelis troonib endiselt Erik Tohvri. Postimees 04.07

Hennoste, Tiit 2009. Mälu ja elu. Grilliajastu kirjandus. Looming nr 9, lk 1271 - 1280

Iser, Wolfgang 1990. Fenomenoloogiline lähenemisviis. Akadeemia nr 10, lk 2090 - 2117

Kaljundi, Linda 2009. Eesti lugu: Viivi Luik „Seitsmes rahukevad”, Eesti Päevaleht 20.05

Kressa, Kaarel 2011. Mida raamatumüügitabelid lugeja maitse muutumisest ütlevad? Eesti Päevaleht 31.12

Kross, Jaan 2003. Omaeluloolisus ja alltekst. 1998. aastal Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna vabade kunstide professorina peetud loengud. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kurvet - Käosaar, Leena 2010. Mõistete rägastikus: autobiograafiast omaelulookirjutuseni Methis nr 5 - 6, lk 7 - 8

Luik, Viivi. Kõne koolimaja haua : artiklid ja esseed 1998 - 2006. Tallinn, Tuum 2006

Luik, Viivi. Varjuteater. Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus 2012

Neithal, Reet. Mis on mis kirjanduses. Kirjastus Koolibri, 1999

Ristikivi, Karl. Inimese teekond. Tallinn, Varrak 2003

Saagpakk, Maris. Aeg ja inimene baltisaksa autobiograafiates: 19. sajandi lõpust kuni ümberasustamiseni. Analüütiline ülevaade. Tallinn, TLÜ Kirjastus 2006

Tohvri, Erik. Peeglikillud. Tallinn, Varrak 2006

Vaiksoo, Jaanus 1994. Lugeja ja lugemismudelid. Keel ja kirjandus nr 3, lk 164 - 173

Veidemann, Rein 2010. Viivi Luik – ajatu teeline. Postimees 27.11

Veidemann, Rein 2010. Kas uus rahvakirjanik Erik Tohvri? Postimees 10.10

INTERNETIALLIKAD

TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia 2013, Raamatukoguhoidja III kutsekoolitus
[http://www.kultuur.ut.ee/et/taiendusope/raamatukoguhoidja - iii - kutsekoolitus](http://www.kultuur.ut.ee/et/taiendusope/raamatukoguhoidja-iii-kutsekoolitus) (Vaadatud 12.04.2014)

Eesti Rahvusraamatukogu, Kutsekoolitus 2013 [http://www.nlib.ee/kutsekoolitus - 3/](http://www.nlib.ee/kutsekoolitus-3/)
(Vaadatud 12.04.2014)

Tartu Ülikool, Infokorraldus [http://www.ut.ee/et/ut - oppekavad/infokorraldus](http://www.ut.ee/et/ut-oppekavad/infokorraldus) (Vaadatud 12.04.2014)

Keila Leht 22.03.2013, Erik Tohvri 80: kirjanik kohtus kodulinna rahvaga.
[http://eesti.elu.delfi.ee/eesti/harjumaa/keila/kultuur/erik - tohvri - 80 - kirjanik - kohtus - kodulinna - rahvaga.d?id=65858478](http://eesti.elu.delfi.ee/eesti/harjumaa/keila/kultuur/erik-tohvri-80-kirjanik-kohtus-kodulinna-rahvaga.d?id=65858478) (Vaadatud 12.04.2013)

Ülenurme raamatukogu 11.05.2007, kohtumine Tõrvandi raamatukogus
<http://www.ylenurme.lib.ee/Tohvri.html> (Vaadatud 12.04.2014)

A.H.Tammsaare nimeline Albu valla kirjanduspreemia, 2006
[http://www.tammsaare.albu.ee/?div=30 - 76](http://www.tammsaare.albu.ee/?div=30-76) (Vaadatud 12.04.2014)

Eesti Rahvusringhäälingu arhiiv, Eesti Raadio 1977, Hans Laansalu kuuldemäng „Preparaat XZ“ [https://arhiiv.err.ee/vaata/kuuldemang - kuuldemang - preparaat - xz](https://arhiiv.err.ee/vaata/kuuldemang-kuuldemang-preparaat-xz)
(Vaadatud 17.05.2014)

E - kataloog ESTER [http://tallinn.ester.ee/search~S1*est?/aLaansalu%2C+Hans - Erik%2C+1933/alaansalu+hans+erik+1933/1%2C3%2C8%2CB/exact&FF=alaansalu+hans+erik+1933&1%2C4%2C](http://tallinn.ester.ee/search~S1*est?/aLaansalu%2C+Hans-Erik%2C+1933/alaansalu+hans+erik+1933/1%2C3%2C8%2CB/exact&FF=alaansalu+hans+erik+1933&1%2C4%2C) (Vaadatud 12.04.2014)

Ülper, Seili. Lugemissoovituse blog 12.06.2010. Kuskil kaugel kodutute külas... – Erik Tohvri “Kodutute küla”

[http://lugemissoovitus.wordpress.com/2010/06/12/kuskil - kaugel - kodutute kulas%E2%80%A6-erik-tohvri-kodutute-kula/](http://lugemissoovitus.wordpress.com/2010/06/12/kuskil-kaugel-kodutute-kulas%E2%80%A6-erik-tohvri-kodutute-kula/) (Vaadatud 12.04.2014)

E - kataloog ESTER. Luik, Viivi

[http://tallinn.ester.ee/search~S1*est?/aluik+viivi/aluik+viivi/1%2C8%2C288%2CB/exact &FF=aluik+viivi+1946&1%2C95%2C](http://tallinn.ester.ee/search~S1*est?/aluik+viivi/aluik+viivi/1%2C8%2C288%2CB/exact&FF=aluik+viivi+1946&1%2C95%2C) (Vaadatud 12.04.2014)

Viivi Luik <http://www.viiviluik.ee/?act=elulugu> (Vaadatud 12.04.2014)

DELFI 26.01.2012 Möödunud aasta parimaks eesti ilukirjandusteoseks valiti „Varjuteater“
[http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/moodunud - aasta - parimaks - eesti - ilukirjandusteoseks - valiti - varjuteater.d?id=63832680](http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/moodunud-aasta-parimaks-eesti-ilukirjandusteoseks-valiti-varjuteater.d?id=63832680) (Vaadatud 12.04.2014)

Kurvet - Käosaar, Leena. Autobiograafiast omaelulookirjutuseni [http://sinine.ehi.ee/ ~lkk /konspektid/A B/nai sautobiograafia.htm](http://sinine.ehi.ee/~lkk/konspektid/A%20B/nai_sautobiograafia.htm) (Vaadatud 14.04.2014)

Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Seletav Sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (Vaadatud 12.04.2014)

Wikipedia, <http://et.wikipedia.org/wiki/Esoteerika> (Vaadatud 12.04.2014)

SUMMARY

The aim of the thesis “Viivi Luik “The Shadow Theater” and Erik Tohvri “The Mirror Fragments””: a comparative analysis of the two literary works, looking through the reception and life writing” is to find answers to questions why some books are highly appreciated by literary critics and some books are better rated by ordinary people. The author of thesis is an librarian. In daily work in smaller public libraries have direct interaction with the readers who often ask for an opinion about different books, especially about worth literature. The books`s selection was based on the difference in the reception of different groups of readers, a different writing style and a different literary value.

Bachelor`s thesis consists of three principal sections. The first focuses on the aesthetics of reception, chapter about reception deals the theory of reader model, written by Jaanus Vaiksoo. He mediates opinions of German literary critics and the their main message: every reader finds himself these levels what interests most. There are also featured 4 main models, suitable for all books: LI - “Travelogue”, LII - “Wishes, adventure, sexuality”, LIII - “Autobiography”, LIV”Spiritualism”.

In theory proposed definition and readers models help to understand the different reception for books of Viivi Luik and Erik Tohvri which presents a brief overview of the literature. Reception nowadays is influenced by the media, through various expressions of opinion and their presentations there will be one or the other kind of image of the phenomenon. Today the media is consumed the vast majority of society and thus, the work goes on the role of the media.

The second chapter deals the life writing as a stronger literary trend in 21st century and after that follows more accurate definition of the genre about two compared books. The life - writing theory theme development is supported by articles and lecture materials materials of Jaan Kross, Leena Kurvet - Kāosaar and Maris Saagpakk.

The third chapter focuses on the comparative analysis. Viivi Luik “The Shadow Theater” is based on the real - life events, it is an autobiography in novel form and it set the limit of the Erik Tohvri book selection - “The Mirror Fragments” is the only piece in which the author, like Viivi Luik, tells the true stories about his life. The life - time of the both

authors were in the same time and space, and a similar historical background is reflected in the memories.

Summary includes the results of the work and conclusions.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liana Allas (isikukood 46310206513)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Viivi Luige “Varjuteater” ja Erk Tohvri “Peeglikillud”: Kahe kirjandusteose võrdlev analüüs retseptsiooni ja omaeluloolisuse taustal” mille juhendaja on Andrus Org,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace - is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 30.05.2014

LIANA ALLAS